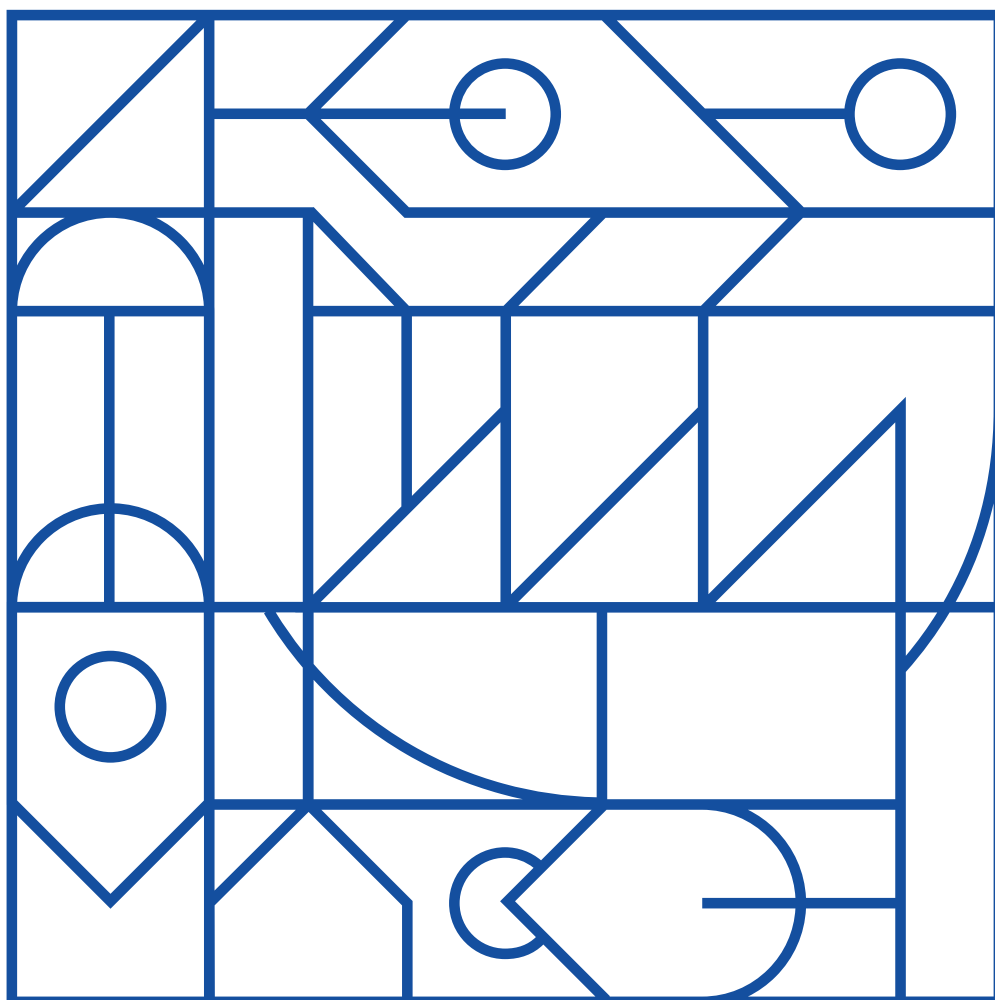

KA

DRUGAČIJEM

GRADU

KA

DRUGAČIJEM

GRADU

Ka drugačijem gradu

Urednik: Iva Čukić

Izdavač: Mikro art, Nušićeva 8, Beograd

Za izdavača: Radomir Lazović

Tekstovi: Michel Bauwens i Vasilis Kostakis,
Dobrica Veselinović, Iva Čukić, Grupa autora,
Planka.nu, Nikolina Rajković

Fotografije: Horda Sage, Iva Čukić,
Dušan Rajjić

Prevod: Milica Leković, Tamara Ognjanović,
Vesna Strika

Lektura: Iva Čukić, Ksenija Radovanović
i Božena Stojić

Dizajn korica: Mane Radmanović

Grafičko oblikovanje: Radomir Lazović

Štampa: Cicero

Tiraž: 500

ISBN: 978-86-918827-3-0

Realizaciju omogućila:
Kancelarija fondacije Hajnrih Bel u Beogradu

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
SRBIJA, CRNA GORA, KOSOVO

Sadržaj:

Ka drugačijem gradu	9
Michel Bauwens i Vasilis Kostakis Na putu nove rekonfiguracije između države, civilnog društva i tržišta	15
Dobrica Veselinović Mesna zajednica: mesto ili zajednica?	29
dr Iva Čukić Mogućnost participativnog upravljanja urbanim razvojem analiza studije slučaja	45
dr Iva Čukić Ka kvalitetnijoj upotrebi prostora u javnoj svojini	57
Grupa autora Municipalistički manifest	61
Planku.nu Metropola	65
Nikolina Rajković Istanbul - globalni grad	73

Kolektiv Ministarstvo prostora je dobar deo svog postojanja posvetio analizi i artikulaciji kritike postojećeg trenda razvoja gradova Srbije: od neiskorišćenih prostornih resursa do neprimerenih urbanističkih projekata, i od primedbi na planove regulacije do uličnih protesta. Ono što nas u tom delovanju pokreće jeste uverenje da razvoj sredina u kojima živimo, radimo, stvaramo i uživamo ne treba da bude proizvod uskih interesa bilo kakvih elita već proizvod širokog društvenog dijaloga koji uzima u obzir svačije potrebe i mogućnosti. Proizvod takvih procesa bi bio istinski drugačiji grad.

U našim počecima su pitanja poput lokalnog urbanog planiranja ili vodosnabdevanja, zajedno sa nama, bili na margini društvenog interesovanja u Srbiji. Lokalna nepravda je pre svega percipirana kao lokalni problem, devijacija od standardnog modela tranzicione ekonomije koja je privatizacijom hrlila ka efikasnosti. Danas je klima malo drugačija i lokalna nepravda se i u stvarima izgradnje ili dostupnosti prevoza sve češće shvata kao odraz toga kako funkcioniše sistem koji maksimizuje profit jednih na uštrub kvaliteta života drugih.

I dok je generalno nepoverenje u liberalnu demokratiju, postojeću partijsku ponudu ili mogućnost finansijskog sektora da donese opšti boljitak na svom istorijskom maksimumu, alternativni i sprovodivi modeli ne korespondiraju sa situacijom, ni globalno ni lokalno. U potrazi za onim primerima i razmišljanjima koji bi mogli da doprinesu uspostavljanju demokratičnijeg i pravednijeg grada, pokrenuli smo seriju predavanja i razgovora „Ka drugačijem gradu“.

Grad ostaje primarno polje našeg interesovanja, jer se, pogotovo u zemlji poput Srbije, to kakvo ćemo društvo biti prvenstveno lomi u komšiluku i na radnom mestu, a tek na kraju u geostrateškim pozicioniranjima. A fokus našeg istraživanja nije to šta su karakteristike drugačijeg grada - koliko je zelenila i koja je optimalna spratnost, već kako se stiže do toga da svi zajedno informisano i solidarno odlučujemo o tim stvarima. Na putu ka drugačijem gradu su nam pre svega važni mehanizmi koji omogućavaju, razvijaju i šire učešće ljudi u životu zajednice.

Pridružite nam se!

Ka drugačijem gradu

Ciklusom predavanja i razgovora “Ka drugačijem gradu” pokrenuli smo važna pitanja na temu grada u kojem želimo da živimo. Stoga je izbor tema bio usmeren ka razumevanju pojma *drugačijeg grada* u kome se u osnovi zastupa javni interes građana i usaglašava pluralitet interesa u okviru nekog društva. Bavili smo se oblicima participacije građana, oblicima upravljanja prostornim razvojem, unapređenjem saobraćajne i komunalne infrastrukture, participativnim budžetiranjem, kritičkom analizom primera dobre i loše prakse, kao i oblicima inovativnih rešenja za drugačiji urbani razvoj.

Participativno upravljanje, dr Đovani Alegreti

Prvo predavanje “Participativno upravljanje” odnosilo se na participativno budžetiranje, odnosno na prakse učešća građana u procesu donošenja odluka o lokalnim budžetima. Kroz primere u Italiji, Portugaliji, Brazilu i Tajvanu sproveo nas je Đovani Alegreti (Giovanni Allegretti) urbanista, arhitekta, viši istraživač u Centru za društvene nauke Univerziteta Koimbra u Portugalu, a od nedavno i član regionalnog parlamenta Toskane zaposlen na predlogu i izradi Zakona o participaciji. Fokus njegovog predavanja bio je na mehanizmima participacije građana u urbanom razvoju kroz lokalni budžet, ali i na efekte koje ova vrsta učešća proizvodi. Naime, programi participativnog budžetiranja predstavljaju mehanizme za kreiranje i sprovođenje javnih politika na lokalnom nivou, a sama praksa podrazumeva pojašnjenje budžetskog procesa građanima, njihovo uključivanje u određivanje prioriteta, saradnju i dijalog sa lokalnom samoupravom, i omogućavanje javnosti da donese finalnu odluku o raspodeli resursa. Iako se programi razlikuju od slučaja do slučaja, i neretko zloupotrebljavaju, dobrobiti od njih odnose se na povećanje transparentnosti javne administracije i osnaživanje građana da učestvuju u procesu donošenja odluka, a konstantna saradnja zainteresovanih i uključenih strana utiče na izgradnju demokratskog dijaloga i veći stepen uzajamnog poverenja.

Javna komunalna preduzeća - naša stvar, dr Đokica Jovanović i Saša Kostić

Nadovezujući se na temu raspolaganja javnim resursima, u goste smo pozvali Udruženje predsednika skupština stanara i vlasnika privatnih zgrada koje je u proteklom periodu ostvarilo značajne uspehe u Nišu baveći se pitanjima koja se tiču javnih komunalnih preduzeća i socijalnog statusa građana koje Udruže-

nje zastupa. Predavanjem profesora Đokice Jovanovića i predsednika upravnog odbora Udruženja, Saše Kostića, "Javna komunalna preduzeća – naša stvar" predstavljeno je delovanje lokalne zajednice na probleme u javno-komunalnom sektoru. Naime, ovo Udruženje nastalo je 2015. godine zbog eskalacije računa za grejanje koje brojne Nišljive nisu mogle da plate. Zbog dugova koji su nastajali, građanima su izvršitelji dolazili na vrata, a suočeni sa mogućnošću da izgube stan iz ovih razloga, Udruženje je okupilo brojne stručnjake, organizovalo masovne proteste i ušlo u direktne sukobe sa nosiocima gradske vlasti. Jedan od fokusa ovog Udruženja bila je i detaljna analiza niških javno-komunalnih preduzeća JKP Vodovod i kanalizacija, JKP Gradska toplana, JKP Objedinjena naplata, Parking servisa i predškolske ustanove "Pčelica", te su "zbog lošeg poslovanja i zloupotrebe položaja" podneli nekoliko krivičnih prijavi protiv odgovornih lica iz ovih preduzeća.

Mali vodić kroz planiranje gradova, Milan Stanić

Da bi razvoj gradova i sredine u kojoj živimo bio pravedan, sve zainteresovane strane treba da su adekvatno i blagovremeno informisane, poseduju znanje o planiranom razvoju i njegovim posledicama i da su uključene u sve faze procesa planiranja. Urbanističko i prostorno planiranje neodvojivo je od sudbine ljudskih zajednica. Upravo iz tog razloga predstavili smo publikaciju "Mali vodić kroz planiranje gradova", čiji je autor urbanista i arhitekta Milan Stajić, a ko-autorski tim potpisuje Ministarstvo prostora. Cilj ovog predavanja bio je upoznavanje sa rečnikom, procedurama i akterima prostornog i urbanističkog planiranja, planskim i pravnim okvirom, i osnovnim mehanizmima za analizu i planiranje prostorne organizacije grada. Težište predavanja bilo je na razumevanju institucionalnog i organizacionog okvira planske prakse, uloge različitih aktera i institucija, a sve u cilju omogućavanja kvaliteta života zajednice i podsticanju uspešnog (održivog) urbanog razvoja.

The Human Scale

Savremeni grad rapidno se menja usled uticaja širokog spektra ekonomsko-političkih aspekata koji utiču na fizičku strukturu, ali i na društvene odnose u gradu. Te promene najviše se odnose na socijalnu komponentu života u gradu koja se suočava sa sve većom funkcionalnom segregacijom i raslojavanjem stanovništva. Uzorčno-posledične veze koje se odnose na ove aspekte razvoja grada tumačili smo kroz film "The Human Scale" u kojem je danski arhitekta i urbanista, profesor Jan Gehl, proučavao ponašanje ljudi u gradovima tokom perioda od 40 godina. Kroz specifičnosti filma i posledice savremenog grada na oblike ljudske interakcije, vodio nas je Ivan Velisavljević. Uzimajući u obzir manipulativne aspekte produkcije, kritičkim tumačenjem iznesenih stavova, film nam ipak skreće pažnju da moramo graditi čovekomerne gradove, odnosno one gradove koji podstiču ljudsku interakciju kroz dominantne prostorne zonenamenjene susretu svih društvenih slojeva.

Slika grada - Pariz-Beograd-Seul, Jug Cerović

Jedan od važnih aspekata prostorne funkcionalnosti grada jeste i oblikovanje saobraćajne infrastrukture. Sa Jugom Cerovićem smo razgovarali o njegovoj profesionalnoj praksi, o izazovima koji se kontinuirano postavljaju pred arhitekta, urbaniste, i građane, o crvenim linijama koje ne smemo preći kad mislimo grad,... Jug je arhitekta koji je veći deo svoje prakse proveo baveći se unapređenjem mapa javnog prevoza za velike svetske metropole. Međutim, i pored priznanja koje dobija širom sveta, u Beogradu nisu imali razumevanja za njegov trud. Naime, 2009. godine, Jug je besplatno ponudio svoje mape Direkciji za javni prevoz, koja se zahvalila za uloženi trud i rad, tvrdeći da oni izrađuju sopstvene mape, a kasnije usled nedostatka finansija (a verovatno i volje), prekinuli svaku komunikaciju. Jug trenutno radi na preko 40 naručenih, stilizovanih, nacrtanih i standardizovanih džepnih mapa za velike svetske gradove. Pored toga, imali smo uvid u arhitektonska rešenja ovog mladog autora koja se odnose na konkursna rešenja za Trg Slaviju, Savski amfiteatar, Blok 18, i još mnogo toga. Posebno upečatljiv bio je predlog najvećeg ogleдалa na svetu, jedinstveno rešenje za blok prekoputa "Beograda na vodi", pogled ka samom sebi, jer kad već projekat ne može biti prevaziđen, nema razloga da se ne duplira.

Švercuj se – za slobodan javni prevoz, Markus Finbom

Nadovezujući se na temu dostupnosti javnog prevoza, u goste smo pozvali švedskog aktivistu Markusa Finboma (Marcus Finbom), člana kolektiva Planka.nu koji preko 15 godina vodi borbu za besplatan javni prevoz u Stokholmu, ali i šire. Privatizacija delova ove komunalne usluge, pre par godina zahvatila je i Beograd. Ova privatna usluga predstavljena je kao uvođenje efikasnosti u javni sektor, koja će

omogućiti smanjenje javnih troškova. Međutim, privatna firma kojoj plaćamo prevoz zapravo drži monopol u sferi gradskog prevoza, a sama naplata uvela je i veći broj kontrolora, česte i žešće sukobe između kontrolora i komunalne policije, sa jedne strane, i onih koji ne mogu sebi da priušte cene karte, sa druge strane. Kroz predavanje “Švercuj se – za slobodan javni prevoz” saznali smo na koji način je moguće tematizovati dostupnost javnog prevoza, i zbog čega on mora biti dostupan na isti način kao trotoar.

Ekumenopolis: grad bez granica, Nikolina Rajković

Temom globalnog grada i urbanim transformacijama bavili smo se kroz još jednu filmsku projekciju “Ekumenopolis: grad bez granica” (Ecumenopolis: City without limits”, Imre Azem, 2011), koji govori o urbanim politikama gradskih vlasti Istanbula, a kroz urbanističko-ekonomske okolnosti vodila nas je Nikolina Rajković. Naime, vlasti Istanbula počinju osamdesetih godina 20. veka, da sprovode urbane transformacije koje vode ka socijalnom raslojavanju stanovništva koje je prouzrokovano proklamovanim pravcem urbanog razvoja. U filmu su prikazani primeri nekoliko kvartova koji imaju neformalan status, kao i nerešeno pitanje vlasništva i stanarskog prava, ali i posledice radikalne izmene administrativnog upravljanja javnim resursima i politikama koje one imaju na ova naselja i njihovo stanovništvo. Međutim, ove izmene nemaju direktan uticaj samo na spomenute primere, već na mnogo šire društvene, ekonomske i političke komponente, jer se novim urbanim politikama privatizuje stambeni sektor grada, a posebno proizvodnja socijalnih stanova. Tako je tema prihvaćenih modela javno-privatnog partnerstva koji masovno obeležavaju politike urbanog razvoja širom sveta, slikovito pojašnjena kroz urbanističke politike Istanbula gde je potreba za akumulacijom kapitala dovela do apsolutne raslojenosti društva, socijalne nejednakosti, nepoštovanja planske regulative, ali i kroz ceo proces u kome grad i država rapidno gube svoju regulatornu ulogu.

Uloga neformalnih praksi u aktiviranju prostora, dr Iva Čukić

Zbog toga što je učestvovanje celog društva u planiranju naselja i gradova od velikog značaja, kroz predavanje “Uloga neformalnih praksi u aktiviranju prostora”, bavili smo se ulogom lokalnih inicijativa koje učestvuju u rešavanju društvenih, ekonomskih i prostornih problema. Fokus predavanja bio je na sagledavanju pozicije neformalnih praksi i uloge lokalne zajednice u sistemu planiranja i upravljanja prostornim razvojem, odnosno na predstavljanju koncepta planiranja i upravljanja koji uključivanje civilnog sektora smatra neophodnim preduslovom za unapređenje politike i prakse urbanističkog planiranja i urbanog razvoja. Predavanjem je dat pregled i detaljnija analiza nivoa upravljanja prostornim razvojem, institucionalnih okvira i procesa kroz tri studije slučaja - u Nemačkoj, Hrvatskoj i Srbiji. Ovim pregledom istaknuta je uloga kolaborativnog planiranja u različitim političko-ekonomskim kontekstima, jer je komunikacija i kolaboracija između eksperata, lokalne zajednice i predstavnika vlasti važna

sa aspekta društveno odgovornog upravljanja i planiranja. To podrazumeva napuštanje politika odozgo-na-dole i prelazak na saradnički pristup politici planiranja, što podrazumeva promenu obrazaca u procesu planiranja, upravljanja i donošenja odluka.

Beograd na točkovima, čekajući metro, Karlo Polak

O dugo obećavanom beogradskom metrou razgovarali smo u okviru predavanja "Beograd na točkovima, čekajući metro", na kojem je saobraćajni inženjer Karlo Polak pokrenuo pitanja koja se tiču ovog saobraćanog rešenja.

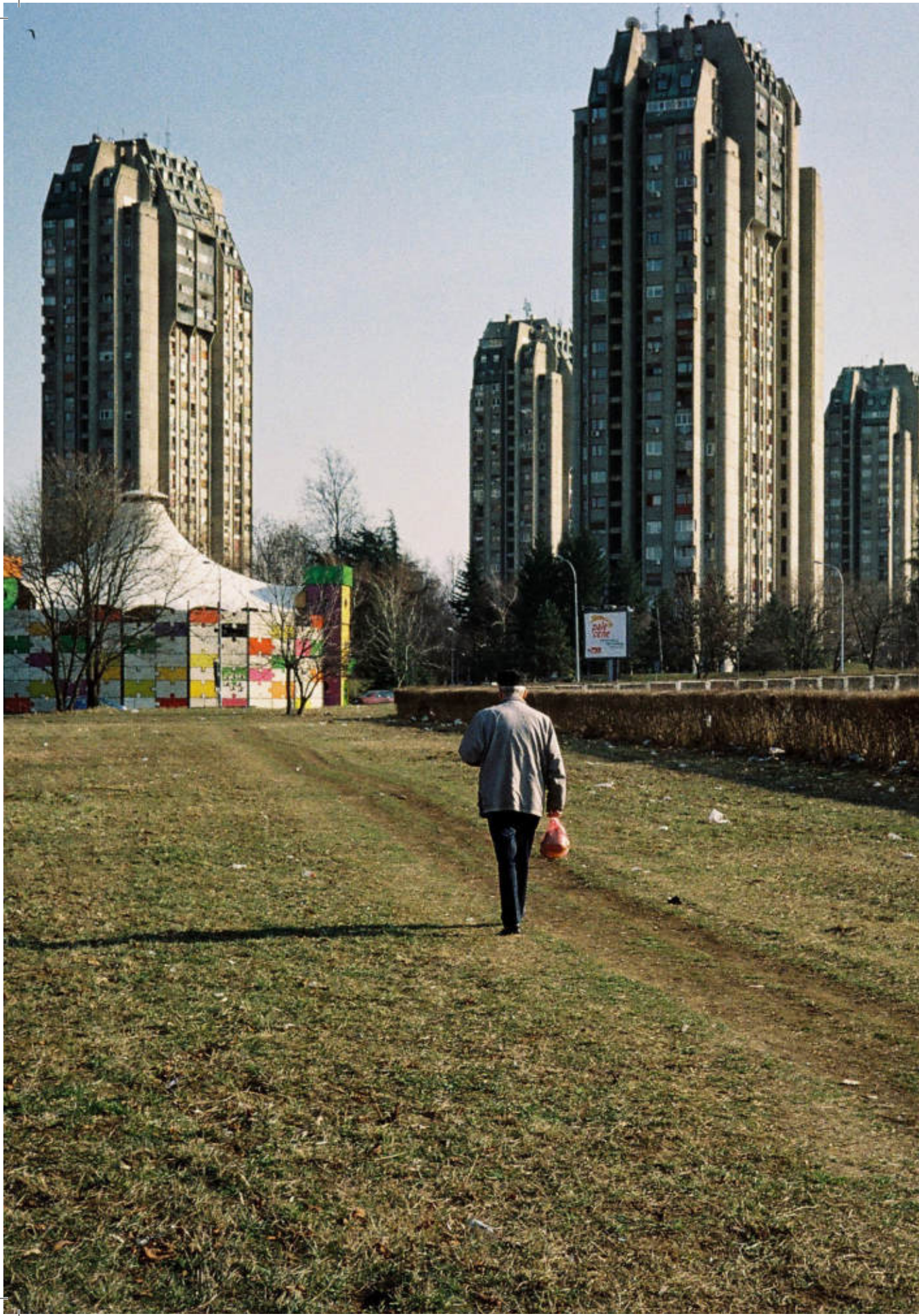
Kako građani (ne)mogu da ostvare pravo da budu birani na lokalnim izborima, Darko Čačić i Vujo Ilić

Koliko je demokratija stvarno dostupna i kako građani mogu da stvore svoje pravo da budu birani na lokalnim izborima, pojasnili su nam politikolozi Darko Čačić i Vujo Ilić. Poseban fokus prezentacije bio je na formalnim uslovima koji se tiču osnovnog demokratskog pristupa, da biramo i budemo birani. U moru nepoznanica, vodeći nas kroz šumu zakona, propisa, odluka i pravila, predavači su nam dali iscrpne odgovore na pitanja izbornih procesa u lokalnom sistemu.

Mesna zajednica - mesto ili zajednica?, Dobrica Veselinović

Kako je jedna od ključnih teza ciklusa "Ka drugačijem gradu" bila i da se u demokratskim društvima interesi građana iskazuju i artikulišu na lokalnom nivou, ciklus smo završili predavanjem „Mesna zajednica - mesto ili zajednica?“ Dobrice Veselinovića. Mesna zajednica kao specifičan oblik lokalne samouprave, imala je veliki uspon u periodu samoupravnog socijalizma, a zatim i veliki pad po kolapsu državnog sistema i raspadu države koja je ovaj model "patentirala". Uz sve poteškoće i nejasnoće koje koncept sa sobom nosi, mesna zajednica ipak predstavlja dobar osnov za nadogradnju i poboljšanje stepena otvorenosti, dostupnosti, i participacije građana u donošenju odluka, te na kraju i efikasnosti lokalne samouprave. Tako se uloga lokalne samouprave postavlja kao ključna za efikasan pristorni razvoj i saradnju sa građanima, jer se otvara prostor da konkretne odluke budu primenjene za konkretne potrebe građana. Naime, uvođenjem ovog koncepta moguće je izbeći politički monopol nad urbanim razvojem, podići nivo motivacije za učestvovanjem u procesu donošenja odluka, omogućiti veću participaciju, ostvariti veće poverenje između zainteresovanih strana, te unaprediti politike i prakse urbanističkog i prostornog planiranja.

** Tekstovi koji slede odnose se na politike i prakse drugačijeg grada. Tekstovi Ive Čukić, Dobrice Veselinovića i Nikoline Rajković deo su predavanja ovih autora, dok ostali tekstovi (Michel Bauwens i Vasilis Kostakis, Grupa autora, i Planka.nu) predstavljaju referentne izvore na koje su se pojedini predavači oslanjali.

Michel Bauwens, Vasilis Kostakis

Na putu nove rekonfiguracije između države, civilnog društva i tržišta

Esej pokušava da ukaže na generalne aspekte političkog plana za postupnu tranziciju ka ekonomiji socijalnog znanja orijentisanu ka generalnom dobru. Na tom putu, prvo objašnjavamo tranzicione predloge koji se odnose na mikroekonomske kao i na makroekonomske nivoe, osvetljavajući koncept “partnerske države”. Zatim, diskusija prati pokušaje da se raspravlja o tome zašto bi predlozi nagoveštavali post-kapitalistički razvoj, a takođe i objasnili ulogu kapitalističkog sektora u takvom scenariju. Zatim ćemo napraviti zaključak tako što ćemo ukazati na moguće probleme za buduća istraživanja i akcije.

Uvod

FLOK (Slobodno/Liberalno Otvoreno Znanje) društveni projekat, gde je jedan od autora bio direktor istraživanja, vodio se u Ekvadoru od januara do juna 2014. To je bilo istraživanje i akcioni projekat fokusiran na punu integrativnu tranziciju ka “ekonomiji socijalnog znanja”, tj. ka ekonomiji koja bi funkcionisala oko podeljenih baza znanja u skoro svakom domenu. Najveći napor u istraživanju se sastojao od generalnog strateškog dokumenta za takvu tranziciju i specijalizovanog dokumenta o mnogim konkretnim temama, kao što su raspodeljena proizvodnja, biodiverzitet, energija i ostalo.

Koncept koji je mogao doneti najveću konfuziju bio je vezan za “partnersku državu”, koju je prvi uveo Orsi (2005, 2009) a kasnije razvili Kostakis i Bovens (2014). Budući da su implementacije u Ekvadoru dale relativan uspeh, započete su diskusije o tome da ovo osporava te predloge. Pod partnerskom državom se podrazumeva forma države u periodu puta tranzicije ka ekonomiji socijalnog znanja, gde se resursi i funkcija države primarno koriste kako bi omogućili i osnažili nezavisnu socijalnu proizvodnju. Partnerska država se ni u kom slučaju ne može uporediti sa bilo kojim

postojećim državnim tržištem, gde država pronalazi i podržava ekonomiju na osnovu akumulacije kapitala privatnih akcionara, kao što je trenutno slučaj u Ekvadoru, čak i ako tom državom upravlja vlada koja sebe smatra progresivnom i u nastojanju da razvije ekonomiju kako bi postigla veću socijalnu ravnopravnost.

Pokrenućemo raspravu o tome da partnerska država može jedino biti državna forma gde je učešće potpuno, na primer, po modelu srednjovekovnih gradova kojima su upravljali esnafi ili udruženja građana (pogledati Kropotkin, 2012). Partnerska država bi takođe zahtevala pravila kojima bi se jasno ogradila od funkcionisanja političke ekonomije u kapitalu. Međutim, u uslovima dominantnog državnog tržišta, uzimajući u obzir kompleksnost forme države i raspodele moći među njenim agencijama, moguće je razmatrati prefigurativne eksperimente sa “pristupom državnog partnerstva”.

Treba naglasiti da je ovaj članak rasprava o programu za promenu, koji je u velikoj meri projekcioni. Pokušaćemo i da opišemo spekulativne aspekte kao nastavke P2P/socijalnih praksi koje trenutno postoje samo kao marginalne. Dakle, naš cilj je da ukažemo na okosnice generalnog aspekta političkog plana za postupnu tranziciju ka ekonomiji socijalnog znanja orijentisanu ka generalnom dobru. Radeći to, naš tok priče, obogaćen iskustvom tokom FLOK društvenog projekta, ima za cilj da promoviše raspravu vezanu za tranziciona pravila i otvoreni dijalog sa onima koji prepoznaju nasledenu neodrživost dominantne političke ekonomije, ali koji mogu imati i drugačiju viziju.

Prvo ćemo objasniti tranzicionu ponudu ka ekonomiji socijalnog znanja koja se odnosi na mikroekonomske, kao i makroekonomske nivoe. Ono što sledi je diskusija koja pokušava da odgovori na dva ključna pitanja tranzicionog programa: (1) Zašto je ovo postkapitalistički scenario? i (2) Koja je uloga kapitalističkog sektora u takvom scenariju? Nakon toga ćemo napraviti zaključak i osvrnuti se na probleme za buduće istraživanje i akcije.

Rekonfiguracije na mikroekonomskom nivou

Ekonomija socijalnog znanja nije utopija ili samo projekat za budućnost. Štaviše, ona je ukorenjena u već postojeću socijalnu i ekonomsku praksu, onu od kooperativne proizvodnje orijentisane ka dobru (CBPP-a), koja daje dobra u znanju, kodu i dizajnu, i koja je napravila prave ekonomije, kao što je FLOSS (Slobodni/Liberalan Softver Otvorenog Koda) ekonomija, otvorena hardver ekonomija i druge. U svojoj najširoj interpretaciji, uključujući sve ekonomske aktivnosti koje se pojavljuju oko otvorenog i podeljenog znanja (koje nisu neophodno identične sa CBPP-om), doprinosila je trilionima dolara BDP-a SAD-a, prema Fair Use Economy izveštaju (Rodžers i Šamosšegi, 2011.).

Mikroekonomske strukture ovog novonastalog, ka dobru orijentisanog ekonomskog modela, mogu se sumirati na sledeći način. U jezgru ovog novog modela vrednosti su zajednice koje doprinose, koje se sastoje od plaćenog i neplaćenog rada, koje formiraju baze dobara znanja, koda i dizajna. Ovi doprinosi su omogućeni kooperacijom infrastruktura proizvodnje i podržavajućom pravnom i institucionalnom strukturom, koje omogućavaju osnaživanje kooperativnih praksi. Ove infrastrukture kooperacije, koje čine tehnička, organizaciona i pravna, vrlo često su moguće zbog postojanja demokratskih fondacija. Ove fondacije su opšte poznate kao "asocijacije za dobrobit", koje mogu napraviti magacine znanja/koda/dizajna; zaštitu od prekršaja otvorenih i podeljenih dozvola; organizovanje prikupljanja sredstava za infrastrukturu; organizovanje deljenja saznanja kroz lokalne, nacionalne i internacionalne konferencije. Na taj način, one su istovremeno i mehanizam koji otvara mogućnosti, kao i mehanizam protekcije. Konačno, uspešni projekti stvaraju ekonomiju oko baze dobara, zasnovanu na kreaciji proizvoda dodatne vrednosti i usluga koje su zasnovane oko baza dobara, ali im takođe i doprinose. Ovo se ostvaruje preko preduzetnika i biznisa koji postoje na tržištu. Često, ovo su preduzeća kojima je cilj profit, koja prave "preduzetničku koaliciju" oko dobara i zajednice koja doprinosi. Oni angažuju programere i dizajnere za radnu snagu, stvaraju im sredstva za život, i takođe potpomažu tehničku i organizacionu infrastrukturu, takođe uključujući finansiranje fondacija.

Ako posmatramo stvari na mikro-nivou, preporučujemo posredovanje kooperativne akumulacije. U današnjoj FLOSS ekonomiji postoji paradoks - što je više "komunističkih" i podeljenih licenci (tj. bez restrikcija deljenja) u vodećoj proizvodnji FLOSS otvorenog hardvera, praksa je više kapitalistička (tj. multinacionalne kompanije je koriste besplatno). Uzmite za primer Linux dobra koja su postala i korporativna dobra takođe, koja bogate velike, profitno orijentisane korporacije. Očigledno je da ovo funkcioniše na određeni način i da je prihvatljivo većini FLOSS programera, ali da li je ovaj način optimalan? Zaista, GPL (Generalna javna licenca) i njene varijante omogućavaju svakome da koriste i modifikuju softverski kod (ili dizajn), sve dok su promene integrisane nazad i bazen dobara po istim uslovima za buduće korisnike. Naš argument se ne usmerava na pravnu, ugovornu osnovu GPL-a i sličnih licenci, već na socijalnu logiku da oni nude mogućnosti, koje su: omogućavanje bilo kome da doprinosi, omogućavanje da ih svako koristi. U stvari, relaciona dinamika je tehnički oblik "komunizma" - svako prema svojim mogućnostima, svakom prema njegovim potrebama. Ovo paradoksalno dozvoljava multinacionalnim korporacijama da koriste FLOSS kod za maksimizaciju profita i akumulaciju kapitala. Rezultat toga je da nemamo akumulaciju i cirkulaciju informacionih dobara, zasnovanu na otvorenom unosu, učesničkom procesu i izlazu podataka orijentisanom na dobra. Sve je podleglo akumulaciji kapitala.

Stoga, nije trenutno moguće, ili u najbolju ruku - lako, da se ostvari socijalna reprodukcija (tj. da se stvore održiva sredstva za život) unutar sfere dobara. Većina

onih koji doprinose učestvuju volonterski, a oni koji ostvaruju prihode rade to tako što ili naplaćuju rad ili su u savezu sa institucijama orijentisanim na kapital. Stoga, FLOSS i pokret slobodne kulture, koliko god da su nove, važne socijalne sile i koliko god da iskazuju nove socijalne potrebe, takođe su, u suštini, “liberalne” u tradiciji političke ideologije liberalizma. Možemo reći da su liberalno-komunistički i komunističko-liberalni pokreti, koji stvaraju “komunizam kapitala” (pogledati relevantne debate između Bovensa i Kostakisa, 2014; Rigi, Meretz, 2014.).

Pitanje je da li CBPP, tj. novi proto režim proizvodnje, može proizvesti institucionalni kapacitet i saveze potrebne da se slomi politička moć starog poretka. Naposletku, potencijal novog modela je isti kao u prethodnim proto režimima proizvodnje – da se otrgne zavisnosti od starog, propadajućeg modela i da postane samoodrživ, te da na taj način zameni akumulaciju kapitala cirkulacijom dobara. Ovo bi bila nezavisna cirkulacija dobara, gde upotreba i vrednost dobara direktno doprinosi daljem osnaživanju dobara i njihovoj sopstvenoj održivosti, bez zavisnosti od kapitala. Kako se ovo može postići? Da li postoji alternativa?

Mi verujemo da postoji. Treba zameniti nerecipročne licence, tj. one koje ne zahtevaju direktan reciprocitet od svojih korisnika onima koje su zasnovane isključivo na reciprocitetu. Mi pokrećemo raspravu da PPL (vodeća produkciona licenca), dizajnirana i predložena od strane Kleiner-a 2010. uslovno demonstrira ovo rezonovanje. PPL ne bi trebalo zameniti CC-om (kreativnim dobrima) ili NC (nekomercijalnim) licencama, jer je njihova logika potpuno drugačija. CC-NC nudi zaštitu individuama koje oklevaju da dele, jer ne žele komercijalizaciju svog rada, koja ih neće nagraditi za obavljeni posao. Stoga, CC-NC licenca sprečava dalji ekonomski razvoj zasnovan na otvorenom i podeljenom znanju i drži ga u potpunosti u neprofitnoj sferi. Logika PPL-a je da dozvoli komercijalizaciju, ali na osnovu potražnje za reciprocitetom. Napravljena je da omogući i osnaži kontrahegemonijsku recipročnu ekonomiju koja kombinuje dobra koja su dostupna svima koji doprinose, dok naplaćuje licencu svim kompanijama usmerene na profit koje bi želele da je koriste bez doprinošenja. Ništa bitno se ne menja u funkcionisanju multinacionalnih kompanija; one mogu koristiti kod ako doprinose, kao što IBM radi sa Linux-om. Međutim, one koje ne doprinose trebalo bi da plaćaju proviziju za licencu, što je praksa na koju su navikli. Njen praktičan efekat bi bio da nekako usmere izvor novca od kapitala ka dobrima.

Bilo bi interesantno, u ovom delu, osvrnuti se na rad Elinor Ostrom (1990) u kojem postaje evidentno da dobra nisu tradicionalno dostupna svima: “Određena zajednica korisnika upravlja resursom” (Boiler, 2014, str. 3). U istom toku, Hardinova teza o “tragediji dobara” je takođe nazvana “Tragedija neupravljivih, neučestvujućih, baza dobara - resurs lako dostupan za nekomunicirajuće, samozainteresovane individue” (Hyde, 2010, str. 44). Stoga, sa licencom kao što je PPL, koja se može smatrati prvom instancom na putu ka recipročnoj licenci, kreiranje dobara ne bi bilo prekinuto “mehanizmom rentiranja” koji bi naplatio proviziju za

licencu pri korišćenju. Ono što bi kapitalistička preduzeća proizvela mogao bi biti striktan zakon intelektualne svojine, dok bi dobra nastavila da postoje i razvijaju se bez njih. Drugim rečima, antagonistička relacija između PPL-a i GPL-a je u tome što bi potonja sredstva (ne u novcu, već u resursu) bila iskorišćena za privatnu eksploataciju dobara od strane kapitala, dok prethodna to ne dozvoljava.

Naravno, tu verovatno postoji cena koja se mora platiti. Dobra bi rasla sporije, jer bi upravljanje njima bilo striktnije, ali prednost bi bila u tome što bi na ovaj način osnova za novo kooperativno bogatstvo dobara, što GPL ne uspeva da uspostavi, bila formirana. Preduzetničke koalicije koje su vezane oko PPL dobara bi isključivo bile orijentisane ka njihovom doprinosu dobrima i alternativnom sistemu vrednosti koji predstavljaju. Iz ugla gledanja vodećih proizvođača i dobara, recipročna licenca usmerena na dobra dozvolila bi zajednicama koje doprinose da stvore sopstvene kooperativne entitete. U ovoj novoj ekologiji, profit bi bio podređen socijalnom cilju održavanja dobara i onih koji ih zagovaraju. Čak bi i profitno orijentisane kompanije, koje učestvuju u ovome, svesno doprinele po novoj logici. Ovaj predlog bi spojio dobra sa preduzetničkim koalicijama etičkih tržišnih strana (kooperacije i drugi modeli, koje ćemo spomenuti kasnije) i zadržao vrednost koji su stvorili oni koji zagovaraju dobra u sferi dobara, umesto da se pusti da budu zarobljene isključivo od strane korporacija.

Drugim rečima, kroz ovu konvergenciju (ili bolje reći, kombinaciju) modela dobara za izobilje nematerijalnih resursa i kroz model zasnovan na reciprocitetu za "oskudne" materijalne resurse, problem sredstava za život i socijalne reprodukcije bi mogao biti rešen. Vrednost bi ostala unutar sfere dobara. Kooperativci su ti koji bi, kroz kooperativnu akumulaciju, finansirali produkciju nematerijalnih dobara, zato što bi plaćali i nagrađivali svoje vodeće proizvođače koji su povezani sa njima. Na ovaj način, CBPP bi mogao da se pomeri sa proto modela proizvodnje, nemoćan da sam sebe pokrene van kapitalizma, na nezavistan i realan model proizvodnje. To bi razvilo kontraekonomiju koja bi mogla da bude osnova za rekonstituisanje kontrahegemonije sa cirkulacijom vrednosti za dobrobit. Ovaj proces, saveznik socijalnih pokreta orijentisanim ka dobrima, mogao bi da bude osnova za političku i socijalnu transformaciju političke ekonomije. Zato možemo krenuti dalje od situacije u kojoj je komunizam kapitala dominantan, ka situaciji gde imamo "kapital za dobra", obezbeđujući sve više samoreprodukciju vodećeg proizvodnog modela.

Novostvoreni kooperativizam bio bi znatno drugačiji od prethodnih. U starom kooperativizmu, unutrašnja ekonomska demokratija je praćena učešćem u tržišnoj dinamici u ime članova, koristeći se kapitalističkim nadmetanjem. Postoji nevoljnost da se resursi dele sa ostalima; stoga, dobra se ne prave. Mi zagovaramo da će nezavisnoj ekonomiji orijentisanoj ka dobrima biti potreban drugačiji model u kome će kooperativci proizvesti dobra i zakonski se orijentišu ka stvaranju javnog dobra. Da bi ostvarili svoj cilj, trebalo bi da usvoje multiakterske forme upravljanja, koje bi uključile radnike, korisnike, investitore i zajednice kojih se ovo tiče. Danas imamo situaciju gde

su otvorene zajednice vodećih proizvođača većinom orijentisane ka “start-up” modelu i podređene su maksimizaciji profita, dok kooperativci ostaju nedostupni, koriste ekskluzivne licence intelektualne svojine i na taj način ne stvaraju dobra (makar dobra u znanju). U novom modelu kooperatizma, potrebno je da dođe do spajanja otvorenih vodećih proizvođača dobara i kooperativne vrednosne proizvodnje.

Novi kooperatizam bi: (1) integrisao spoljne elemente, (2) praktikovao ekonomsku demokratiju, (3) proizvodio dobra, i (4) socijalizovao svoje znanje. Cirkulacija dobara bi se kombinovala sa procesom kooperativne akumulacije, u ime dobara i svih saradnika. U početku, polje dobara znanja, prateći logiku slobodne saradnje i univerzalne upotrebe za sve kojima je to potrebno, koegzistiralo bi sa kooperativnim modelom fizičke proizvodnje, zasnovanom na reciprocitetu. Kako bi kooperativni model postajao sve više i više hiperproduktivan kroz svoju sposobnost da stvori održivo obilje materijalnih dobara, dve logike bi mogle da se spoje.

Trebalo bi naglasiti da su naučnici kritikovali koncept otvorenog kooperativizma ili naše gledište da je P2P/pokretanju dobara potrebna nova recipročna licenca zasnovana na dobrima (Rigi, 2014; Meretz, 2014). Rigi /2014, str. 403), na primer, predlaže da se stvaranje “revolucionarne kooperativne proizvodnje” zasnovane na “egzodusu iz gradova u ruralne predele i prisvajanje zemlje i njene transformacije u dobra na kojima bi kooperativnost bila izgrađena”. Mi smatramo da je koncept revolucionarne kooperativne proizvodnje nešto čemu treba dati pažnju, kao još jedan eksperimentalni oblik bogatstva organizacionog formata usmerenog na dobra.

Neophodno je istaći da recipročne licence zasnovane na dobrima, kao što je PPL, nisu ni približno usmerene na preraspodelu vrednosti, već na promenu modela proizvodnje. Naš pristup ovome je da promenimo već postojeću kooperativnu proizvodnju, koja danas nije potpuni model proizvodnje, budući da je nesposoban da obezbedi sopstvenu samoreprodukciju. Ovo je upravo razlog zbog koga konvergencija CBPP-a u sferi izobilja mora biti povezana sa sferom kooperativne produkcije, kako bi osigurala samoreprodukciju. Kao što je primećeno u poslednjim fazama tranzicije, postojanje proto-kontra ekonomije i resursa kojima ovo dodeljuje kontrahegemonijske snage, je apsolutno od suštinske važnosti za političku i socijalnu promenu. Ovo je verovatno bila slabost klasičnog socijalizma, u tome nije postojao alternativan način proizvodnje i mogao je samo zavesti državnu kontrolu nakon preuzimanja vlasti. Drugim rečima, vrlo je teško, čak nemoguće, čekati i dočekati organska i pojavna dešavanja CBPP-a u potpuno alternativan sistem koji bi postojao sam za sebe. Ako bismo pratili takav pristup, CBPP bi samo ostao parazitski model zavistan od samoreprodukcije kroz kapital.

Mi smatramo da je očekivanje da se društvo može promeniti samo stvaranjem otvorenog koda i dizajna, dok se ostaje podređen kapitalu, vrlo opasna maštarija. Kroz etičku ekonomiju (za dublje objašnjenje koncepta, pogledati Arvidson i Pietersen, 2013) i okruženost dobrima, dešava se suprotno – postaje moguće stvoriti

proizvodnju i razmenu nenamenjenu dobrima. Mi, stoga, imamo viziju ekonomije zasnovane na resursima (Hackett, 2006) koja će koristiti modularnost (Kostakis i Papakristu, 2013) i samoorganizujuću međusobnu koordinaciju (Elliott, 2006)

Verujemo da neće biti kvalitativne faze tranzicije samo kroz preku potrebu, već da će biti potrebna rekonstrukcija moćnih političkih i socijalnih pokreta koji imaju za cilj da postanu “demokratski polis”. Ovaj demokratski polis bi zaista, kroz demokratske odluke, ubrzao tranziciju. Smatramo da, da bismo nadmašili kapitalizam, moramo stvoriti održivi ekosistem koji se sastoji od etičkog tržišta, običnih ljudi i kooperativaca. Ne možemo naći drugi put, na mikroekonomskom nivou, da stvorimo takvu ekologiju bez upotrebe potencijalne recipročne licence usmerene na dobra. Na makroekonomskom nivou, predložićemo nov pristup države, tržišta i civilnog društva, pokušavajući da uzmemo u obzir opasnosti koji takvi ambiciozni podvizi podrazumevaju.

Rekonfiguracije na makroekonomskom nivou

U osnovi opštih mikroekonomskih iskustava, moguće je takođe zaključiti koje su makroekonomske strukture primenjene, koje bi uključile civilno društvo koje se sastoji uglavnom od zajednice saradnika koji stvaraju dobra koja se dele; nova forma države, koja bi omogućila i osnažila generalnu socijalnu proizvodnju, stvorila i zaštitila potrebne civilne infrastrukture; preduzetničku koaliciju koja bi sprovodila trgovinu i stvorila sredstva za život.

Međutim, takve promene na mikroekonomskom nivou možda neće preživeti neprijateljski nastrojeno kapitalističko tržište i državu bez neophodnih promena na makroekonomskom nivou (Kostakis i Stavoulakis, 2013) Ne bi trebalo ignorisati činjenicu da država ima sopstvene interese u ustaljivanju svoje birokratije i legitimiteta. Gajevska

(2014) naglašava ovu činjenicu kroz primer menze na kampusu (besplatni ručak) na Konkordija univerzitetu, kao primer vodeće proizvodnje u fizičkom svetu. Ona opisuje tenziju između administracije univerziteta i P2P kolektiva usluge hrane koji su proizvodili dobra u hrani. Projekat je započeo sa “direktnom akcijom” okupiranja univerzitetskog prostora zarad spremanja hrane, koju je Konkordija univerzitet naposljetku prihvatio. Ono što smo shvatili je da bi tok tranzicije trebalo da uzme u obzir mogućnost za uspostavljanje prostora demokratske odgovornosti koja sledi. Na primer, na pomenutom primeru, univerzitet je bio okvir-

Dijagram 1. Model okrenut zajedničkim dobrima u ekonomiji socijalnog znanja

ni rad kroz koji su studenti mogli da skladište resurse u formi naknade dadžbine i da organizuju projekat za dobrobit (Gajevska, 2014). Zato postoji potreba za tranzicionim predlozima koju iznose iznova oživljavajući socijalni pokreti koji prihvataju kreiranje nove vrednosti kroz dobra i postaju popularni i politički izrazi nastajućih socijalnih klasa vodećih proizvođača i zajednica za dobrobit. Ovaj pokret bi verovatno trebalo da se udruži sa snagama koje predstavljaju i plaćeni i kooperativni rad, nezavisne preduzetnike koji su nastrojeni ka dobrima, kao i poljoprivredničkim i službenim radnicima.

U početku predstavljamo koncept pristupa partnerske države (PSA), u kome država postaje "partnerska država" i omogućava nezavisnu društvenu proizvodnju. PSA bi trebalo da bude smatrana za svežanj pravila i ideja čija je osnovna misija da osnaži direktno stvaranje društvene vrednosti i da se usmeri na zaštitu sfere dobara, kao i na promociju održivih modela preduzetništva i politike koja učestvuje u njima. Važno je naglasiti da partnersku državu smatramo za idealan uslov koje bi države trebalo da dosegnu (kao što je to slučaj projekta FLOK društva) i P2P pokret za koji bi se trebalo boriti. Dok ljudi nastavljaju da obogaćuju i proširuju dobra, građenje alternativne političke ekonomije sa kapitalističkom, usvajanjem PSA, država postaje sudija, povlači se iz svog binarnog stanja/privatizacione dileme u trijumviratskom izboru optimalnog miksa među državnim propisima, slobode privatnog tržišta i autonomnog projekta civilnog društva. Tako uloga države evoluirala od Drugog svetskog rata modela države blagostanja, što se verovatno može smatrati kao istorijski kompromis između socijalnog pokreta za ljudsku emancipaciju i kapitalističkog interesa, do partnerske države, koja prihvata model duple pobede za civilno društvo i tržište. U takvom pristupu, država treba da teži najvišoj tački otvorenosti i transparentnosti, dok sistematizuje učešće, razmatranje i konsultacije u realnom vremenu sa svojim građanima.

Treba istaći da PSA ne bi bila suprotna modelu države blagostanja, već da bi trebalo da je nadmaši i uključi. Partnerska država bi trebalo da zadrži funkciju solidarnosti države blagostanja i da debirokatiše pružanje svojih usluga građanima. Socijalna logika bi se premestila sa fokusa na posedovanje, na fokus na građane. Država bi trebalo da se debirokatiše kroz stvaranje dobara javnih službi i partnerstava javnih dobara. Javno-privatno partnerstvo ne samo da dodaje trošak javnim uslugama i stvara široko rasprostranjeno nepoverenje i potrebu za kontrolom kako bi se napravila protivteža profit-interesu partnera, već je u svojoj suštini antidemokratsko, jer izostavlja učešće građana. Posao javnih službi bi se mogao smatrati resursom baze dobara i učešće bi se moglo preneti na celu populaciju. Štaviše, reprezentativna demokratija bi se prenela kroz mehanizme učešća (učešće u zakonodavstvu, učešće u formiranju budžeta, itd.).

Takođe bi bilo preneto kroz onlajn i oflajn mehanizam razmatranja, kao i kroz specifičan način glasanja (liquid voting - konsultacije i procedure u realnom vremenu, spojene sa zastupljenim mehanizmom glasanja). U dodatak ovome, oporezivanje produktivnog rada, preduzetništva i etičkog istraživanja, kao i oporezivanje proizvodnje društvenih dobara i onih koji nas okružuju bi trebalo da

bude na minimumu. Sa druge strane, oporezivanja špekulativnih neproduktivnih investicija, oporezivanja neproduktivnih prihoda od najmova i oporezivanja negativnih eksternih stvari za društvo i neposrednu okolinu bi trebalo da se povećaju. Na taj način, partnerska država bi zadržala društvenu infrastrukturu usmerenu ka dobrima i igrače etičkog tržišta usmerene ka dobrima, menjajući tradicionalan korporativni sektor kako bi se umanjile društveni eksterni faktori i faktori okruženja. Naposljetku, a ništa manje značajno, od velike je važnosti da se partnerska država uključi u bezdužničko javno monetarno stvaranje, dok istovremeno podržava struktura specijalizovane dopunske valute.

Druga komponenta ekonomije socijalnog znanja bila bi etička ekonomija tržišta, tj. stvaranje socijalne/etičke/civilne/solidarne ekonomije usmerene na dobra. Oni koji se bave etičnim tržištem bi se sjedinili oko dobara produktivnog znanja, naposljetku koristeći vodeću proizvodnju i licence usmerene na dobra kako bi podržali socijalno-ekonomski sektor. Trebalo bi da integrišu brigu opšteg dobra i širok spektar aktera u svom upravljačkom modelu. Oni zaduženi za etičko tržište bi se pregrupisali sa izvlačućih na formirajuće oblike vlasništva, i dok je otvorena, etička kompanija usmerena na dobra bila bi privilegovana. Mogli bi stvoriti teritorijalnu i sektorsku mrežu asocijacija "komore dobara" kako bi definisali opšte potrebe i ciljeve, kao i pristup civilnom društvu, dobrima i partnerskoj državi. Uz pomoć partnerske države, igrači etičkog tržišta bi napravili podržavajuće strukture otvorene komercijalizacije, koja bi održavala i zadržavala dobra. Igrači etičkog tržišta bi trebalo da se povežu sa globalnim proizvodnim zajednicama dobara (tj. otvorenim zajednicama) i globalnim asocijacijama proizvodnje koje projektuju snagu etičkog tržišta na globalnom nivou.

Glavni komercijalni sektor bi trebalo preinačiti tako da umanj negativne društvene i eksterne činioce iz okruženja, dok bi podsticaji koji imaju za cilj konvergenciju između korporativne i solidarne ekonomije morali biti obezbeđeni. Hibridni oblici ekonomije, kao što je Fair Trade i socijalno preduzetništvo, bili bi ohrabrivani da idu putem konvergencije. Rasprostranjene mikro-fabričke za lokalnu proizvodnju po potrebi trebalo bi da se formiraju i da se podrže, kako bi se zadovoljila lokalna potreba za osnovnim potrepštinama i mašinerijom. Institute za podržavanje produktivnog znanja bi takođe trebalo formirati na teritorijalnim i sektorskim osnovama. Obrazovanje bi trebalo poravnati sa ko-kreativnim i proizvodnim znanjem pri podršci socijalne ekonomije i otvorenih dobara produktivnog znanja. Dakle, svo javno finansirano znanje i inovacije trebalo bi osloboditi pod licencom orijentisanom na dobra (za iscrpnije objašnjenje, pogledati: Boldrin i Levin, 2013; Pirs, 2012).

Pored ovoga, infrastruktura dobara za nematerijalne i materijalne potrepštine mora biti formirana. U takvoj političkoj ekonomiji, društvo se posmatra kao serija spojenih dobara podržana etičkom ekonomijom tržišta i partnerskom državom koja štiti opšta dobra i stvara podržavajuće civilne strukture. Lokalna i sektorska dobra bi stvorila savez dobara kako bi pristupila komori dobara i partnerskoj

državi. Blokiranje asocijacija za dobrobit (fondacije dobara znanja) bi omogućilo i zaštitilo različita dobra. Pored ovoga, solidarne zadruge bi trebalo da oforme partnerstva javnih dobara u savezu sa partnerskom državom, dok bi sektor etičke ekonomije mogao biti predstavljen od strane komore dobara. Takođe, prirodnim dobrima bi trebalo da upravljaju partnerstva javnih dobara zasnovana na civilnom članstvu kartela dobara.

U suštini, etička ekonomija bi “ostvarila” vrednost koja je stvorena iz baze i zaštitnika dobara, tako što se stvara dodatna vrednost za sektor etičkog tržišta. Ostvareni dobitak bi otišao direktno radnicima koji su takođe i saradnici u stvaranju dobara, i na taj način im omogućio samoreprodukciju, koja bi bila nezavisna od tipa ekonomije akumulacije kapitala. Kao što je objašnjeno ranije, nov “kooperativno akumulacioni” proces na taj način bi trebalo da bude formiran kako bi posredovao između dobara i klasičnog kapitalističkog sektora, i direktno služio dobrima i njihovim korisnicima.

Kao što smatraju Aridson i Pitersen (2013), etičke kompanije mogu poprimiti veoma različit oblik kada je njihov zajednički cilj da generalno doprinose opštem dobru, kao i konkretnim dobrima. Oni mogu biti u međusobnom savezništvu kao preduzetničke koalicije oko određenih specifičnih baza dobara (ali će verovatno koristiti više od jednog dobra). Drugačiji pravni režimi mogu koristiti korporacijama, Fair Trade kompanijama, socijalnim preduzetnicima, radničkim udruženjima ili drugim oblicima kooperacija, kao što su solidarna udruženja (njihova pojava je opisana kod Restakis, 2010; takođe pogledati njegov članak u specijalnom izdanju), i integrisanje opšteg dobra u sopstvene statute, dok njima upravlja više aktera.

Diskusija

Dakle, zašto tvrdimo da bi ovakve rekonfiguracije mogle dovesti do postkapitalističkog scenarija? Kapitalističko društvo proizvodi zbog razmene vrednosti, što može i ne mora biti korisno, i konstantno teži stvaranju novih društvenih želja i potreba. Suprotno tome, ekonomija društvenog znanja se sastoji od produktivnog civilnog društva saradnika, građana saradnika koji neprestano doprinose stvaranju dobara po izboru zasnovanom na upotrebnoj vrednosti motivacije; upravo oko ovih dobara upotrebni vrednosti, etičko tržište i ekonomija pronalaze svoje mesto i stvaraju dodatnu vrednost za tržište. Dobra neprestano proizvode građani koji doprinose, kao i od plaćenog etičkog rada u kooperativnom/društvenom sektoru. Po ovom scenariju, osnovni pokretač je sfera izobilja znanja dostupna svima, kojom tržište ne upravlja po dinamici zaliha i potražnje. Tržište kooperativaca i socijalno solidarnih učesnika, koji dodaju i prodaju oskudne resurse na tržištu, raspoređeno je oko nematerijalnog obilja nerivalnih ili čak anti-rivalnih potrepština.

U sličnom scenariju, država nije više neoliberalna tržišna država u službi vlasnika imovine, već je država civilnog društva, njihovih dobara i sfere etičke ekonomije. Ona nije u službi privatne akumulacije kapitala, već služi akumulaciji vrednosti i pravednoj raspodeli vrednosti koja se odigrava u kooperativnom sektoru usmerenom na dobra. U službi je “buen vivr” (dobar život; za detalje koncepta pogledati Gudinas, 2011) svojih građana i dobara znanja koji su im potrebni za ovo. Imesto fokusa na javno-privatno partnerstvo, koje izuzima učesće civilnog društva, PSA bi se fokusirao na razvitak javno-društvenih partnerstava. Kao što je rečeno, gde je moguće, PSA bi tražio moguće pretvaranje javnih usluga u opšte dobro. Na primer, možda je reprezentativan model Kvebeka i severne Italije u kreiranju solidarne kooperacije za socijalo pokriće, u kojima država omogućava, reguliše direktno pokriće brige od strane multi aktera koji upravljaju organizacijama civilnog društva (za detaljan uvid u problem pogledati Žirar i Lanloa, 2009)

Verovatno je da kada država preduzme podršku civilne ekonomije orijentisane ka dobrima i etičke ekonomije u sferi znanja, da će takođe razmatrati i razvoj institucionalnih dobara u fizičkoj sferi. Na primer, razvijanje licenci stambenog razvoja usmerenog dobrima drže socijalnu izgradnju van spekulativne sfere. Društvo i država koji žele da razviju dobra u nematerijalnoj sferi znanja, verovatno će takođe razmatrati ekspanziju sfere dobara u drugim sferama ljudskih aktivnosti. Primer može da pokaže da je ovo nekada neophodno. U sferi FLOSS proizvodnje, skoro sve FLOSS zajednice znanja imaju sopstvena udruženja za dobrobit koja im omogućavaju saradnju, štite licencu i drugo. Ovo je

najverovatnije zato što angažman zahteva znanje i pristup mreži, koja je najviše ustaljena u našem društvu. Ali otvoreni hardver programeri nisu razvili takva udruženja i više su podređeni kompanijama koje prodaju hardver. Ovo je tako zato što otvoreni hardver zahteva znatne materijalne resurse koje je potrebno kupiti privatno, koji favorize vlasnike kapitala i oslabljuje proizvodne zajednice koje doprinose stvaranju dobara. U ovakvom scenariju, ideja je da otvoreni hardver programeri udruže svoje načine proizvodnje, kako bi se ponovo uspostavila ravnoteža između programera i vlasnika kompanije. Naša ilustracija takođe spominje vlasništvo usmereno na dobrobit u upravljačke oblike koji mogu pomoći građanima da dobiju više kontrole nad krucijalnom infrastrukturom, kao što su zemljište i stambeni objekti.

Zatim, pitanje koje se može pojaviti je ono o ulozi kapitalističkog sektora u takvim političkim agendama. Prvi ključni problem ovde je stvaranje nivoa terena za igru između sektora socijalne solidarnosti i privatnog sektora. Dok ekonomija socijalne solidarnosti voljno integriše opšte dobro u statutima i radnjama, kao da je “prirodno orijentisana ka dobrima”, privatni sektor kapitala je regulisan tako da je njegovo poricanje socijalnog i spoljnog okruženja ublaženo. PSA se susreće sa tranzicijama od korisničkog do stvarajućeg modela vlasništva, dok će im udruženja privatnih kompanija sa dobrima pomoći u primeni novonastalog modela ko-kreacije i ko-dizajna vrednosti sa zalagaoocima za dobra. Hipereksploatacija raspoređene radne snage bi bila ublažena kroz nov mehanizam solidarnosti. Kao zajednička adaptacija sektora dobara, sektor kooperacije i preostali kapitalistički sektor bi trebalo sve više uvrstiti u novu praksu, kao i oblike vlasništva i upravljanja.

Drugi ključni problem tiče se samoreprodukcijских sposobnosti doprinosioca zajedničkim dobrima. Kao što smo već razmatrali, pod dominacijom neoliberalnih, saznavnih i mrežovladajućih kapitalističkih formi, obični ljudi nisu u mogućnosti da stvore izdržljivost u proizvodnji otvorenih dobara znanja, i pod većinom otvorenih licenci, privatne kompanije su slobodne da se služe i iskorišćavaju znanja opšteg dobra bez obezbeđenog uzvraćanja. Ovo obavezuje obične ljude da rade za privatni kapital. Ono što je potrebno postići je nov ugovor između pojedinaca i privatnih kompanija, koji će osigurati fer raspodelu vrednosti, tj. protok vrednosti mora ići od privatnih kompanija ka običnim ljudima i dobrima od kojih je vrednost probitno i uzeta. Modeli se moraju napraviti tako da dozvoljavaju kompanijama u privatnom vlasništvu da postanu fer partneri dobara. Na kraju, nijedna privatna kompanija, koristeći sopstveni tim istraživača i posednika intelektualnog vlasništva, neće biti u mogućnosti da se takmiči protiv otvorenog ekosistema koji je zasnovan na globalnoj proizvodnji znanja i deljenju. Proces fer adaptacije mora biti podstreknut i praćen obema merama od strane običnih ljudi i združenih etičkih preduzeća, kao i od strane PSA, u kontekstu gde svi igrači mogu imati korist od dobara. Privatni

kapital mora priznati, i mora biti formiran na način da prepozna da je vrednost koju uzima došla prevashodno iz socijalne kooperacije u kreaciji znanja. Isto kao što je morala da prepozna nužnost za boljim i pravičnijim plaćanjem rada, mora prepoznati i pravičnu cenu proizvodnje dobara.

Zaključak

Želeli bismo da naglasimo da je ova lista tranzicionih faza i preliminarnih ponuda za formiranje zakona generalna i površna. Ni u kom slučaju ovaj članak ne pokušava da jasno definiše specifični ekonomski ili politički plan ili tranzicionu politiku ka ekonomiji socijalnog znanja i društvu orijentisanom na dobra. Važno je zapamtiti savet Bokarta (Bouckaert) i Mikaldza (Mikaladze) (2008, str. 7) da “sophisticiranija dijagnoza, kao funkcija kulture, konteksta i sistemskih karakteristika dozvoljava selektivne transfere, kao inspiracija drugih dobrih praksi, kao regulisanje rešenja, kao olakšano učenje primerom, za smernice koje odgovaraju svrsi”. Stoga, osnovno uverenje na kojem je ovaj rad zasnovan je činjenica da ne postoje univerzalna “kako-da” uputstva, jer ne samo da svaka nacija ima sopstvene karakteristike, nego i brza društvena promena na grandioznim sistemskim zamenama obično rezultira katastrofalnim rezultatima. Kao što je istorija ilustrovala mnogo puta, ovi rezultati su kontradiktorni onome za šta se ambiciozni, ali kao dobru orijentisani revolucionari zalažu.

U zaključku želimo još da naglasimo da smo pokušali da predložimo predloge i ideje za postkapitalističko društvo i usmerimo pažnju na obećavajuću, moguće kreativnu retoriku PSA o razvoju usmerenom ka opštim dobrima. Naročito smo smatrali da četiri faktora u određenoj državi mogu da katalizuju tranziciju ka društvu orijentisanom na opšta dobra: (1) produženo mikrovlasništvo na fiksni kapital kao što su zemljište, mašinerija i slično, (2) potreba za promenom proizvodne infrastrukture, (3) u već postojeću snažnu mrežu solidarnih i kooperativnih inicijativa i (4) decentralizovana mreža energije. Dalje, interdisciplinarno istraživanje i eksperimentisanje oko ovih novostvorenih koncepata i ideja na globalnom planu je neizostavno, kao i pokretanje debate između naučnika i aktivista, kako bi se tranzicioni scenario podešio na putu ka ekonomiji i društvu orijentisanim ka dobrima.

Priznanja:

Deo ovog eseja je zasnovan na radu Kostakisa i Bauvensa (2014), kao i na radu Majkl Bovensa tokom projekta FLOK društva (2014). Štaviše, Vasilis Kostakis bi želeo da ozvaniči podršku koju je dobio od strane ITU (19-13) estonskog Ministarstva edukacije i istraživanja.

Reference:

- Arvidsson, A. & Pietersen, N. (2013) *The ethical economy: Rebuilding value after the crisis*, New York, Columbia University Press.
- Bauwens, M. & Kostakis, V. (2014) From the communism of capital to capital for the commons: Towards an open co-operativism. *TripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 12, 356-361. Retrieved from <http://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/view/561>
- Boldrin, M. & David K. L. (2013) The case against patents. *Journal of Economic Perspectives*, 27, 3-22.
- Bollier, D. (2014) The commons as a template for transformation. Great Transition Initiative. Retrieved from <http://www.greattransition.org/document/the-commons-as-a-template-for-transformation>
- Bouckaert, G. & Mikeladze, M. (2008) Introduction. *The NISPAee Journal of Public Administration and Policy*, 1, 7-8.
- Elliott, M. (2006) Stigmergic collaboration: The evolution of group work. *M/C Journal: A Journal of Media and Culture*, 9.
- Gajewska, K. (2014) Peer production and prosumerism as a model for the future organization of general interest services provision in developed countries: Examples of food services collectives. *World Future Review*.
- Girard, J. P. & Langlois, G. (2009) Solidarity co-operatives (Quebec, Canada). *Local Economic and Employment Development (LEED)*, 229-272.
- Gudynas, E. (2011) Buen vivir: Today's tomorrow. *Development*, 54, 441-447.
- Hackett, S. C. (2006) *Environmental and natural resources economics: Theory, policy, and the sustainable society*. ME Sharpe.
- Hardin, G. (1968) The tragedy of the commons. *Science*, 162, 1243-1248.
- Hyde, L. (2010) *Common as air: Revolution, art, and ownership*, New York, Farrar, Straus and Giroux.
- Kleiner, D. (2010) *The telekommunist manifesto*, Amsterdam, Institute of Network Cultures.
- Kostakis, V. & Bauwens, M. (2014) *Network society and future scenarios for a collaborative economy*, Palgrave Macmillan.
- Kostakis, V. & Stavroulakis, S. (2013) The parody of the commons. *TripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 11, 412-424. Retrieved from <http://triplec.at/index.php/tripleC/article/view/484>
- Kostakis, V. & Papachristou, M. (2013) Commons-based peer production and digital fabrication: The case of a RepRap-based, Lego-built 3D printing-milling machine. *Telematics & Informatics*, 31, 434-443.
- Kropotkin, P. (2012) *Mutual aid: A factor of evolution*, Courier Dover Publications.
- Marsh, L. & Onof, C. (2007) Stigmergic epistemology, stigmergic cognition. *Cognitive Systems Research*, 9, 136-149.
- Meretz, S. (2014) Socialist licenses? A rejoinder to Michel Bauwens and Vasilis Kostakis. *TripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 12, 362-365. Retrieved from <http://www.triplec.at/index.php/tripleC/article/view/564>
- Orsi, C. (2009) Knowledge-based society, peer production and the common good. *Capital & Class*, 33, 31-51.
- Orsi, C. (2005) *The political economy of solidarity: Production*. Federico Caffè Centre Research Report 5, Roskilde University.
- Ostrom, E. (1990) *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Pearce, J. M. (2012) Physics: Make nanotechnology research open-source. *Nature*, 491, 519-521.
- Restakis, J. (2010) *Humanizing the economy: Co-operatives in the age of capital*, New Society Publishers.
- Rigi, J. (2014) The coming revolution of peer production and revolutionary cooperatives. A response to Michel Bauwens, Vasilis Kostakis and Stefan Meretz. *TripleC: Communication, Capitalism & Critique*, 12, 390-404. Retrieved from <http://www.triplec.at/index.php/tripleC/article/view/486>
- Rogers, T. & Szamosszegi, A. (2011) Fair use in the U.S. economy: Economic contribution of industries relying on fair use. OER Knowledge Cloud, 1-36. Retrieved from <https://oerknowledgecloud.org/?q=content/fair-use-us-economy-economiccontribution-industries-relying-fair-use-0> Powered by TCPDF (www.tcpdf.org) page 6 / 6

Dobrica Veselinović

Mesna zajednica: mesto ili zajednica?

Polazeći od osnovne teze da se kroz stepen uključivanja građana u procese odlučivanja o pravcima razvoja jedne zajednice može pokazati i demokratičnost takvog društva u celini, želja nam je da u ovom radu proučimo i osvetlimo praksu organizovanja građana u lokalnoj zajednici kroz format mesne zajednice. Mesne zajednice predstavljaju specifični oblik lokalne samouprave koji je imao veliki uspon u periodu samoupravnog socijalizma, ali i veliki pad po kolapsu državnog sistema i raspadu države koja je ovaj model “patentirala”.

Koncept mesnih zajednica je donekle inovatorski sa aspekta političke teorije i prakse, ali različiti koncepti upravljanja ispod opštinskih struktura ili na nivou komšiluka postoje i kroz drugačije modalitete i organe, pa su tako primeri takvih praksi evidentni u Velikoj Britaniji, Americi, skandinavskim zemljama. Lowndes i Sullivan (2008), u knjizi “How low can you go” donose šematski prikaz nekih tipova uprave i njihovih ciljeva na nivou lokalne zajednice (ili kako oni nazivaju “komšiluka”).

	Osnaživanje lokalne zajednice	Partnerstvo u lokalnoj zajednici	Vlast u lokalnoj zajednici	Upravljanje lokalnom zajednicom
Primarna svrha	Građanska	Društvena	Politička	Ekonomska
Ciljevi	Aktivni građani i povezane zajednice	Prosperitet i obnova u društvu	Aktivno i odgovorno donošenje odluka	Efektivnije pružanje usluga u lokalnu
Tip demokratije	Participativna demokratija	Demokratija zainteresovanih strana	Predstavnička demokratija	Tržišna demokratija
Uloga građana	Građanin: reč	Partner: lojalnost	Glasač: glas	Potrošač: izbor
Institucionalni okvir	Forumi, kopertive - zadruge	Odbori za usluge, lokalna partnerstva u manjem obimu	Gradska veća, mesni odbori	Ugovori, sporazumi

Tabela: Tipovi uprave na lokalnom nivou¹

¹ Lowndes, V., Sullivan, H. (2008). How low can you go? Rationales and challenges for neighbourhood governance. Public administration, 86, 53-74.

Koncept “partnerske države” koji zagovara jedan broj teoretičara² okupljenih oko koncepta “zajedničkih dobara” (eng. commons) insistira na novom pristupu i novim politikama, kao odgovoru na krizu postojećih demokratskih poredaka, te traga za rešenjima za probleme koji nastaju u trouglu: država-tržište-građani, baš kroz promociju saradnje između civilnog sektora i građana na najnižem, lokalnom nivou i stvaranje novih odnosa i institucija koje bi u proces donošenja odluka uključili što širi krug građana. Ove teorije iako predstavljaju nova strujanja u političkoj teoriji, zapravo se nastavljaju na liniju samoupravljanja i “obrnutog” principa upravljanja, gde je lokalna zajednica i građanin na prvom mestu i gde “moć” izvire iz njih, ali se ne prepušta drugim strukturnama, već ostaje na mestu izvora.

Sa druge strane, ideja je da ovaj rad ponudi i neka praktična rešenja i moguća unapređenja modela upravljanja lokalnom zajednicom koji se realizuje kroz još uvek zastupljen koncept mesne zajednice, a koji iako sada normativno određen i postoji, može se ipak reći da se nalazi u nekakvom vakumu i zapečku, te ne ostvaruje svoje proklamovane ciljeve i svrhu. I pored svih problema, nejasnoća i poteškoća, sistem mesnih zajednica predstavlja dobar osnov za nadogradnju i poboljšavanje stepena otvorenosti, dostupnosti i na kraju efikasnosti lokalne samouprave, te participacije građana u donošenju odluka.

Naravno, na samom početku treba da bude jasno da po sredi nije nikakvo fetišiziranje lokalne zajednice kao samo-dovoljne i apsolutno demokratske skupine ljudi, koji eto nekim sticajem okolnosti žive na jednom prosto fizički omeđenom mestu u jednom vremenski ograničenom periodu. Reč je o želji da se predloži mnogo šira transformacija međuljudskih odnosa i odnosa moći na relaciji: nosioci političkih i administrativnih funkcija - građani. To zahteva promenu koja dolazi odozgo tj. veru da je delegiranje odgovornosti na niže instance odlučivanja poželjno, ali i možda još veću promenu koja dolazi odozdo - promenu u svesti građana i preuzimanje stvarne, a ne prepuštanje i delegiranje odgovornosti, za sopstveni život i okolinu u kojoj se taj život odvija.

² Videti radove sledećih autora: Michel Bauwens, Vasilis Kostakis, John Restakis.

Stoga će ovaj rad pokušati da odgovori na nekoliko pitanja:

- šta je to lokalna samouprava?
- kako je došlo do stvaranja mesnih zajednica?
- koja je geneza njihovog pravnog statusa?
- koji su problemi na koje nailaze u svom radu?
- kako je moguće unaprediti rad mesnih zajednica?

Lokalna samouprava

Aktuelni Zakon o lokalnoj samoupravi, u svom Članu 2. definiše lokalnu samoupravu kao “pravo građana da upravljaju javnim poslovima od neposrednog, zajedničkog i opšteg interesa za lokalno stanovništvo, neposredno i preko slobodno izabranih predstavnika u jedinicama lokalne samouprave, kao i pravo i sposobnost organa lokalne samouprave da, u granicama zakona, uređuju poslove i upravljaju javnim poslovima koji su u njihovoj nadležnosti i od interesa za lokalno stanovništvo.”³

Kako prof. Snežana Đorđević definiše, “Lokalna samouprava je sistem organizacije lokalne vlasti u čijem izboru građani neposredno učestvuju i putem koga odlučuju o najvažnijim pitanjima života i razvoja te zajednice”⁴. Nadalje, prof. Bogoljub Milosavljević nudi sledeću definiciju: “Lokalna samouprava je naročiti oblik odlučivanja i upravljanja lokalnim zajednicama neposredno od strane stanovnika tih zajednica ili preko biranih predstavnika i drugih organa tih zajednica”⁵, ili pak kako dr. Radivoje Marinković definiše to je „uređen sistem ostvarivanja prava lokalne samouprave, putem kojeg građani u lokalnim jedinicama neposredno i preko svojih slobodno izabranih predstavnika upravljaju javnim poslovima od neposrednog interesa za lokalno stanovništvo, raspoložujući sopstvenim izvorima javnih prihoda i postupajući po načelu ustavnosti i zakonitosti”⁶.

3 Zakon o lokalnoj samoupravi. (2007). “Sl. glasnik RS”, br. 129/2007 i 83/2014.

4 Damjanović, M. (iz.) (2002). Upporedna iskustva lokalnih samouprava. Beograd: Magna agenda.

5 Milosavljević, B. (2005). Sistem lokalne samouprave u Srbiji. Beograd: SKGO.

6 Marinković, R. (1998). Lokalna samouprava - stare i nove nedoumice. Beograd: Institut za političke studije.

Geneza razvoja koncepta mesne zajednice

“Mesna zajednica nije pre svega institucija, organizacioni mehanizam, teritorijalna jedinica. Ona je zajednica ljudi i od toga treba uvek polaziti. Zato ona ne trpi shemu ni u pogledu teritorijalnog opredeljenja, ni metoda funkcionisanja, ni organizacionih formi, niti planiranja. Ako je to tako, onda je svaka zajednička ljudska aktivnost u naselju, a ne samo politička u užem smislu reči, koja zbližava ljude, razvija solidarnost i samopomoć, svest o zajedništvu (kulturna, sportska, humanitarna, socijalna, zabavna) od značaja za ostvarivanje mesne zajednice i treba je podizati.”

Edvard Kardelj, O komuni, 1981

U toku Drugog svetskog rata na oslobođenim (a kasnije i na neoslobođenim) teritorijama pod partizanskom kontrolom stvarani su organi narodnooslobodilačke vlasti - narodnooslobodilački odbori kao specifična forma organizacije nove vlasti. Ideja je bila da se pokuša formiranje vlasti od strane „običnog naroda”, ali i da se napravi odmak od postojećih struktura i načina organizacije državne uprave, u skladu sa ciljevima narodnooslobodilačke borbe i revolucije koja je bila u toku. Njihova funkcija je postala jasnija na Drugom zasedanju AVNOJ-a u Jajcu 1943. godine, gde su narodni odbori bili apostrofirani kao osnovne jedinice nove vlasti, da bi se na osnovu Ustava FNRJ iz 1946. godine, i Opšteg zakona o narodnim odborima, koji je donet 25. maja 1946. godine oni ustoličili kao mehanizam koji građanima daje mogućnost da aktivno učestvuju u vršenju lokalne vlasti.

Ustav 1963

Kolika je postala važnost koncepta mesne zajednice, ukazuje činjenica da je Ustav Socijalističke Republike Srbije iz 1963. godine, koji se kolokvijalno nazivao i “povelja samoupravljanja”, posvetio značajan deo konceptu mesnih zajednicama kao samoupravnim zajednicama građana, seoskih i gradskih naselja. Mesne zajednice se obrazuju umesto ranijih mesnih odbora i stambenih zajednica. Ustavom je uređeno da se statutom opštine može odrediti da mesna zajednica vrši i druge poslove radi zadovoljavanja komunalnih, socijalnih i drugih zajedničkih potreba građana, kao i način finansiranja.

Organizacija, zadaci i način rada mesne zajednice utvrđuju se statutom mesne zajednice u skladu sa statutom opštine što je ostalo kao rešenje i danas, koje se obrađuje kroz posebne zakone, ne ustav.

Ustavom je uređeno da se sredstva mesne zajednice obrazuju iz sredstava koje opština obezbeđuje iz svojih prihoda, iz samodoprinosu građana, iz naknada za usluge, iz sredstava koje u tu svrhu izdvoje radne organizacije i drugih sredstava utvrđenih statutom opštine.

Ustav iz 1963. godine nije predvideo stambene zajednice, a juna 1964. godine donet je Zakon o prestanku njihovog važenja. Ovim Ustavom utrt je put ka normiranju mesnih zajednica kakve poznajemo i kakve postoje i dan danas.

Ustav 1974

Najznačajnija novina u ustavnom sistemu SFRJ nastupila je 1971. godine sa donošenjem ustavnih amandmana koji su konstituisali sistem udruženog rada, a po prof. Dimitriju Kuliću došlo je do promena uvođenjem principa:

- *Sistema društvenog samoupravljanja*
- *Opštinskog sistema*
- *Funkciji mesnih i samoupravnih interesnih zajednica*
- *U primeni delegatskog sistema*
- *U skupštinskom sistemu*
- *Sudskom sistemu*
- *Kao i u promenama koje se tiču položaja Saveznog izvršnog veća, Predsedništva SFRJ, Predsednika, ali i drugih organa organa uprave i društvenog uređenja*⁷

To se praktično ogledalo u tome da mesna zajednica postaje osnova jedinstvenog sistema samoupravljanja i vlasti radničke klase, kao što možemo videti u članu 90, "Radni ljudi organizuju se na samoupravnoj osnovi u organizacije udruženog rada, mesne zajednice, samoupravne interesne zajednice i druge samoupravne organizacije i zajednice i utvrđuju koje zajedničke interese, prava i dužnosti u njima ostvaruju."⁸ Formiranje i rad mesnih zajednica postaju obaveza i zato što predstavljaju konstitutivni element u opštini i svi radni ljudi i građani u naseljenim mestima bili su dužni da se organizuju na toj osnovi.

Radni ljudi i građani su mesnim zajednicama ostvarivali svoje zajedničke interese i solidarno zadovoljavali zajedničke potrebe u oblasti :

- izgradnje i uređivanja naseljenog mesta,
- prostornog i urbanističkog planiranja,
- stanovanja i komunalnih delatnosti,
- dečije, socijalne i zdravstvene zaštite,
- obrazovanja, kulture i fizičke kulture,
- zaštite i unapređenja čovekove životne sredine,
- male privrede, organizovanja i unapređivanja zanatstva, ugostiteljskih i drugih uslužnih delatnosti,
- snabdevanja građana, organizovanja i zaštite potrošača i korisnika usluga,
- zaštite boraca i invalida i drugo.

7 Kulić, D. (1974). Novi ustavi i ustavne promene. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, vanredan broj, 35-49.

8 Ustav SFRJ iz 1974. godine

Ustav iz 1974. godine otvorio je nova polja za participaciju građana u procesima odlučivanja, i stvorio osnovu za funkcionisanje novog sistema, tj. sistema samoupravljanja koji je funkcionisao kroz delegatski sistem.

Rešenja postavljena u ovom Ustavu, opstala su do kraja života zajedničke države.

Kako Sreten Vujović⁹ primećuje, u sistemu koji ovaj rad analizira i iz kojeg je proistekao sistem mesnih zajednica postojalo je nekoliko suštinskih problema. Prvi je da je samoupravljanje zapravo uvedeno odozgo i ono je bilo pod de fakto kontrolom vladajuće elite unutar jednopartijskog sistema.

Sreten Vujović čak tvrdi "...da od Drugog svetskog rata pa gotovo do danas, postoji prevaga političkog podsistema nad ostalim podsistemima kao opšta osobina prakse društvenog uređenja. Suprotno partijskoj ideologiji po kojoj se društvena nejednakost utemeljuje i u ekonomskom podsistemu ('u proizvodnim odnosima') i pod vođstvom radničke klase, mehanizme realizacije nove jednakosti preuzeo je politički sistem i partijski vrh. Dakle, budući da je u socijalizmu politički podsistem imao prevagu nad drugim podsistemima (ekonomskim i kulturnim), odnosno pošto je u njemu postojao politički monopol, zvanična koncepcija jugoslovenskog samoupravnog socijalizma bila je, u stvari, neegalitariistička, zato što je u primarnim odnosima zastupala nejednakost ljudi. Otuda prozilaze i sve ostale nejednakosti uključujući i nejednakosti u odlučivanju građana na lokalnom nivou."¹⁰

Šta je to praktično značilo? Po nekim podacima procenat članova Komunističke partije u mesnim odborima (kao začecima mesnih zajednica) krajem 1950-ih bio je između 50-60%, dok je taj procenat u populaciji nije bio iznad 10%.¹¹ Ovo se ogledalo u tome što su uglavnom najvažnije odluke donošene u trouglu između predsednika opštine-direktora društvenog preduzeća i partijskog sekretara.

Pitanje koje ostaje je kako razrešiti ovaj problem. Ukoliko se mesnim zajednicama ne obezbedi dovoljna samostalnost i sloboda u odlučivanju, zašto bi se iko uključio u njihov rad? Sa druge strane, ukoliko od mesnih zajednica napravimo "male opštine" koji su mehanizmi pomoću kojih sprečavamo da se postojeći model partijske podele plena reprodukuje i na njih.

Po raspadu SFRJ nastupa period centralizacije upravljanja i otklona od starog sistema, tako da se uloga mesnih zajednica u svim bivšim republikama dosta smanjila, te je taj trend umanjenja što ovlašćenja, tako i resursa (bužeta, prostora) sa kojima raspolažu vidljiv i danas.

9 Vujović, S. (1985). Živeti na Čukarici - sociološko istraživanje Banovog brda i Žarkova. Beograd: Filozofski fakultet
10 ibid.

11 Jusić, M. (2014). Mjesne zajednice u Bosni i Hercegovini: Izazovi i perspektive institucionalnog razvoja. Sarajevo: Analitika - Centar za društvena istraživanja.

Pregled aktuelnog pravnog okvira koji reguliše okvir za rad mesnih zajednica u Srbiji

Oblast rada mesnih zajednica detaljnije je određena nizom pravnih akata koji su na snazi u Republici Srbiji, a to su pre svega:

- *Zakon o lokalnoj samoupravi,*
- *Zakon o glavnom gradu,*
- *Zakon o finansiranju lokalne samouprave*

Pored ovih zakona postoji i nekoliko strategija koje dotiču ovu problematiku.

Svaka lokalna samouprava svojim posebnim pravnim aktima, uglavnom **statutima** detaljnije reguliše delokrug rada i načine upravljanja i odlučivanja o mešnim zajednicama.

Pregled najvažnijih odredbi statuta jedinica lokalne samouprave koje regulišu oblast mesnih zajednica

Osnovni akt kojim se uređuju svi poslovi tj. poslovi koji su od *neposrednog i svakodnevnog* značaja za život stanovnika mesne zajednice, mesnih zajednica je statut. U tom dokumentu koji mora biti u skladu sa statutom opštine, odnosno grada i aktom o osnivanju, utvrđuju se poslovi koje vrši, organi i postupak izbora, organizacija i rad organa, način odlučivanja, finansiranje, nadležnosti i druga pitanja od značaja za rad mesne zajednice.

Izbor

Izbore za savet mesne zajednice raspisuje predsednik skupštine opštine, a članovi saveta mesne zajednice se biraju na period od četiri godine. Izbori se održavaju na teritoriji te mesne zajednice, a organi za sprovođenje izbora su komisija za sprovođenje izbora i birački odbor. Komisiju imenuje savet ili organ koji je raspisao izbore. Pravo da bira članove saveta i da bude biran za člana saveta ima svaki punoletni građanin koji ima prebivalište na teritoriji mesne zajednice (u pojedinim statutima postoji ograničenje da niko ne može biti dva puta uzastopno izabran za člana saveta).

Na prvoj sednici bira se predsednik saveta većinom glasova prisutnih članova koji dolazi iz redova članova saveta. Predsedniku može prestati mandat pre isteka

vremena na koje je izabran, a on predstavlja mesnu zajednicu, stara se o radu saveta, saziva sednice i predsedava sednicama saveta, predlaže dnevni red sednica i vrši druge poslove u skladu sa statutom mesne zajednice. Predsednik saveta je dužan da sazove sednicu saveta najmanje jednom u tri meseca ili na zahtev određenog broja članova saveta ili određenog broja građana.

Savet odlučuje na sednicima, za koje je potreban kvorum, a odluke se donose većinom glasova prisutnih članova. Pojedini statuti predviđaju kao razlog za prestanak mandata i nekoliko neopravdanih izostanaka sa sednica saveta. Broj izostanaka je različit, ali se najčešće sreću rešenja tri uzastopna izostanka ili najmanje pet uopšte.¹²

Razlozi za raspuštanje saveta i prevremene izbore takođe su propisani, i to su slučajevi kada savet ne zaseda duže od tri meseca, ako se ne donese statut, finansijski plan i program rada u određenom roku ili u slučaju kada se građani na referendumu izjasne za raspuštanje saveta.

Organi

Što se tiče organa mesne zajednice, iz analize “Korak ka građanima” koju je CeSID radio razlikuju se četiri vrste statuta mesnih zajednica. Prvu grupu čine statuti onih mesnih zajednica u kojima je kao jedini organ naveden savet mesne zajednice. U drugu grupu ulaze one mesne zajednice u kojima je organ mesne zajednice pored saveta i sekretar, a treću grupu činili bi statuti u kojima nisu posebno navedeni organi, već su navedeni svi oblici odlučivanja građana. Konačno, četvrta grupa su one mesne zajednice čiji statuti ne razlikuju jasno organe odlučivanja i njihova pomoćna tela, već i njih navode kao organe odlučivanja, pa se tako komisije i druga radna tela navode kao organi odlučivanja.¹³

Odlučivanje

Građani učestvuju u odlučivanju u mesnim zajednicama kroz izabrane organe, i neposredno. Što se tiče neposrednog odlučivanja građana, poznata su tri instrumenta koja se propisuju, a koja bi trebalo da omoguće neposredno odlučivanje građana o pitanjima koja su iz delokruga nadležnosti mesnih zajednica.

Ovi instrumenti su identični onima koje zakon propisuje i na nivou opštine. Za buduću analizu ostaju pitanja - koliko puta i sa kojom efikasnošću su ovi instrumenti korišćeni, a koliko su ostali samo na nivou mogućnosti, odnosno slova na papiru.

¹² Mihajlović, S. et al. (2006). Korak ka građanima: vodič kroz mesnu samoupravu u Srbiji. Beograd: CeSID.

¹³ ibid.

- Zbor građana

Zbor građana predstavlja specifičnu formu sastanka zainteresovanih ljudi na teritoriji jedne mesne zajednice koja se na taj način oglašava o nekom pitanju. Zbor odlučuje većinom glasova, a onda se odluke prosleđuju nadležnim organima koji po tom pitanju moraju da se oglase u roku od 60 dana. Iako neki statuti imaju jasnije definisano ko i pod kojim uslovima saziva zbor (savet ili predsednik saveta mesne zajednice, predsednik opštine, skupštine opštine, odbornik ili poslanik), kao i koji je broj zainteresovanih potreban da bi se donešene odluke mogle smatrati legitimnim. U većini slučajeva to je 10% od biračkog tela tj. upisanih birača na toj teritoriji.

- Građanska inicijativa

Građanska inicijativa je način učešća građana koji na ovaj način mogu da predlažu skupštini opštine/grada donošenje nekih akata, a sve radi rešavanja određenog pitanja iz njene nadležnosti. Skupština opštine/grada dužna je da u roku od 60 dana dostavi obrazložen odgovor na inicijativu. Da bi građanska inicijativa bila punovažna, mora biti podržana određenim brojem potpisa birača upisanih u birački spisak. Zakon o lokalnoj samoupravi predviđa da taj broj ne može biti manji od 10 % birača, ali pojedini statuti predviđaju da je neophodno da inicijativu podrži i do 25 % birača, što jasno predstavlja otežavanje građana da na ovaj način ostvare svoja prava, ali i vodi lošijem vođenju politike na lokalnom nivou, jer ne omogućava pun demokratski potencijal ovog instrumenta.

- Referendum

Prema zakonu referendum raspisuje skupština opštine, mada neki statuti mesnih zajednica predviđaju da referendum može raspisati savet mesne zajednice. Inicijativu za raspisivanje referenduma po zakonu mogu pokrenuti i građani, a prema statutima nekih mesnih zajednica ovo pravo na nivou mesne zajednice dato je i određenom broju članova saveta mesne zajednice. Odluka na referendumu je doneta ako je za nju glasala većina birača koji su glasali, pod uslovom da je na referendum izašlo više od polovine upisanih birača

Finansije

Kako bi rad mesne zajednice bio što efikasniji, potrebno je obezbediti finansijska sredstvapotrebna za obavljanje poslova mesne zajednice, a ona se pribavljaju iz:

- budžeta opštine/grada,*
- putem samodoprinosna,*
- naknade za usluge,*
- poklona i drugih sredstava.*

Za obavljanje poslova koje opština/grad poveri mesnoj zajednici prenosi joj i sredstva neophodna za obavljanje tih poslova. Finansije se troše u skladu sa planovima i programima mesnih zajednica. U pojedinim statutima predviđena je obaveza mesnih zajednica da podnose finansijski izveštaj jedinici lokalne samouprave.

- Samodoprinos

Mesni samodoprinos može biti jedan od izvora finansijskih sredstava mesne zajednice, kao što je i propisano zakonom. Inicijativu za uvođenje samodoprinosu mogu pokrenuti odbornici skupštine opštine/grada ili građani kao građansku inicijativu (više o načinima pokretanja građanske inicijative u delu koji se bavi neposrednim uključivanjem građana), koja se podnosi skupštini opštine/grada. U pojedinim statutima predviđeno je da inicijativu (podnosi program samodoprinosu) za donošenje odluke o samodoprinosu može podneti savet mesne zajednice ili najmanje 20 % birača od ukupnog broja birača sa teritorije za koju se predlaže uvođenje samodoprinosu.

Skupština opštine/grada utvrđuje predlog odluke o uvođenju samodoprinosu, a interesantno je da pored novca on može biti u robi ili radu.

Nadležnosti

U prethodnim poglavljima obradili smo nadležnosti mesnih zajednica koje su jasno definisane aktima lokalne samouprave. Stoga je u ovom poglavlju fokus na konkretnim nadležnostima organa mesnih zajednica koje obuhvataju:

- *donošenje statuta, poslovnika o radu, plana i programa rada, finansijskog plana i završnog računa;*
- *iniciranje uvođenja samodoprinosu i nadzor nad njegovom realizacijom;*
- *sazivanje zbora građana i sprovođenje odluke zbora građana;*
- *obrazovanje komisija, odbora i drugih radnih tela;*
- *drugi poslovi utvrđeni odlukom o mesnoj samoupravi i statutom mesne zajednice.*¹⁴

Uočeni problemi

Postoje brojni problemi koji su kompleksni i može se reći strukturalni, a nedostatak dubinskih istraživanja o ovoj tematici dodatno komplikuje situaciju i proces saznavanja. Polazišna tačka i najsveobuhvatniji izvor predstavlja istraživanje javnog mnjenja Centra za slobodne izbore i demokratiju (CESiD) u okviru projekta “Podizanje kapaciteta mesnih samouprava” u periodu od 25. do 31. januara 2006.

¹⁴ Mihajlović, S. et al. (2006). Korak ka građanima: vodič kroz mesnu samoupravu u Srbiji. Beograd: CeSID.

godine. Ovo istraživanje pokazuje nam da čak 63 % ispitanika nije uopšte obavješteno o radu saveta, 24 % je delimično obavješteno, dok samo 13 % ispitanika smatra da jeste obavješteno o radu osnovnog organa mesne zajednice, a u skladu sa ovim nalaz je i da gotovo četiri petine ispitanika (78 %) uopšte nije aktivno u radu mesne zajednice.¹⁵ Zbog svega ovoga ne čudi ni podatak da je svega 23 % ispitanika učestvovalo na izborima za savet mesne zajednice, naspram 77 % onih koji nisu pokazali spremnost da biraju svoje predstavnike u MZ¹⁶. Ovo ukazuje da je poverenje i stepen uključenosti građana u rad mesne samouprave na jako niskom nivou, što se preslikava i na aktivnosti koje realizuju mesne zajednice. Više po tom pitanju se može naći u jednoj drugoj anketi autorke Tatjane Pavlović-Križanić, "Rural Governance in Serbia"¹⁷ koja je sprovedena u Srbiji 2006. godine, a u kojoj su nalazi pokazali da je čak 78% građana koji su bili obuhvaćeni istraživanjem, nije bilo uključeno u bilo kakvu aktivnost koju su organizovale mesne zajednice.

Kao zabrinjavajući podatak ističemo da se 76 % ispitanika nikada nije obraćalo mesnoj zajednici, dok su se ostalih 24 % obraćali jednom ili više puta (od toga 8 % njih se obraćalo jednom, a 16 % više puta)¹⁸.

Imajući u vidu sve ovo gore navedeno, može se reći da se glavni nalazi mogu sabrati u nekoliko glavnih pravaca, koji su:

- Mala transparentnost rada,
- Niska participacija građana u radu mesnih zajednica,
- Nedovoljno jasna procedura i način izbora organa mesnih zajednica,
- Finansijska i imovinska nezavisnost od nadređene lokalne samouprave,
- Nedovoljno razrađen delokrug rada i podela nadležnosti,
- Loša percepcija od strane jednog broja građana (možemo reći da je ovo povezano sa svim gore navedenim problemima).

Predlozi za unapređenje

Kao što smo videli i prethodnom delu, problema u funkcionisanju i radu mesnih zajednica je mnoštvo i oni sežu duboko u društveno-politički sistem. Ovako duboki problemi ne mogu se brzo i lako rešiti, pogotovu bez sveobuhvatnog pristupa i širokog konsenzusa u društvu. No u tim poteškoćama i problemima možda leže i velike mogućnosti? Šta ako ta rešenja nisu toliko daleko od nas već je možda potrebno obrnuti perspektivu? Možda je potrebno primeniti metodu indukcije, a ne dedukcije?

15 ibid. str. 31.

16 ibid. str. 32

17 Pavlović Križanić, T. (2008). Rural Governance in Serbia: Charting a Sustainable Future. U: Mind your own business – Community Governance in Rural Municipalities. (131-166). Budimpešta: Open Society Institute.

18 Mihajlović, S. et al. (2006). Korak ka građanima: vodič kroz mesnu samoupravu u Srbiji. Beograd: CeSID, str. 32.

Generalna opservacija, i preporuka koja naravno ostaje na najopštijem i političkom nivou, je promena pristupa upravljanju i transformacija odnosa države i građana iz podaničkog u partnerski. Po našem mišljenju, domen lokalne samouprave je polje gde treba isprobati dugačije modele i učiti iz tih iskustava.

Povećanje participacije građana u radu mesnih zajednica

Povećanje participacije, po našem mišljenju moguće je ostvariti kroz tri paralelna procesa:

1. Informisanje

Potrebno je više poraditi na kanalima distribucije informacija, a na tom polju kao rešenja nameću se oglasna tabla ispred objekta, jedinstvena prezentacija (formiranje uniformnog sajta ili pak stvaranje posebnog dela zvanične prezentacije opštine) na kome bi mogle da se nađu sve informacije (kao na primer: <http://mesnazajednica.rs>) pozivi, obaveštenja i izveštaji o radu. Uvođenje obavezne javne prezentacije rada opštinskih i organa mesne zajednice (u statutima već postoji funkcija zbora građana koji se može zakazati od strane organa mesne zajednice). Obavezno informisanje o aktivnostima mesnih zajednica putem opštinskog lista. Godišnja prezentacija plana i programa rada, i izveštaja o realizovanim aktivnostima građanima mesne zajednice. Približavanje procedure izbora za organe mesne zajednice građanima.

2. Konsultovanje i zajedničko donošenje odluka

U nekim jedinicama lokalne samouprave uobičajeno je organizovanje javnih uvida i prezentacija urbanističko-arhitektonskih konkursa, no nažalost to ne predstavlja pravilo, već izuzetak. Da bi se ovo unapredilo potrebno je modifikovati pravilnik o Načinu i izradi planskih dokumenata, kao i pravilnike o radu Komisija za planove lokalnih samouprava na čijoj teritoriji se nalaze mesne zajednice. Ovakav jedan iskorak bi predstavljao značajnu promenu u odnosu vlast-građani u smislu da bi na mala vrata doneo promenu paradigme da je građanin-podanik koji mora da dođe na "noge" donosiocima odluka, i to u jednom vrlo konkretnom i životnom polju, kao što je urbanistički razvoj.

3. Neposredno učestvovanje

Mišljenja smo da bi smanjivanje kvote za građansku inicijativu na 5% ili čak 3% broja birača na teritoriji imalo za rezultat povećanje broja inicijativa koje dolaze od strane građana. Polazeći od sveopšteg pada participacije, i neučestvovanja, kvotu bi trebalo spustiti i na taj način omogućiti širu diskusiju o raznim pitanjima u lokalnoj zajednici.

U pojedinim statutima predviđena je obaveza mesnih zajednica da podnose finansijski izveštaj jedinici lokalne samouprave.

Finansijska održivost

Potrebno je razviti veću finansijsku i imovinsku nezavisnost od nadređene lokalne samouprave, kroz promociju samodoprinosu i drugih inovativnih modela sakupljanja sredstava, ali i kroz uključivanje građana u rasprave o budžetu, primenu participativnog budžetiranja kao forme zajedničkog planiranja troškova u lokalnoj zajednici.

Jedna od preporuka koja je izneta u publikaciji “Neposredno učešće građana u upravljanju lokalnom zajednicom: Problemi, izazovi i preporuke za unapređenje procesa” je da je potrebno početi sa detaljnijom razradom drugih oblika mesne samouprave (osim mesnih zajednica), koji mogu da odgovore na potrebe različitih tipova naselja, posebno gradskih, što nam se takođe čini kao logičan predlog.

Zaključci

Pravno-proceduralna “šuma propisa”, umesto da olakša i omogući ostvarivanje punog demokratskog kapaciteta ovog oblika lokalne samouprave, zapravo čini obrnuto - odaljava mesne zajednice od krajnjih korisnika i upravljača, građana.

Zaključićemo da je funkcija mesnih zajednica u velikoj meri ostala, i da je razvijena pogotovu u seoskim sredinama, kao i da potencijal postoji, da su mogućnosti velike, a da njihovo ostvarivanje zavisi od političke volje donosioca odluka, ali i od pritiska građana da svoja prava odbrane ali i da neka prava ponovo steknu.

Literatura

- Damjanović, M. (ur.) (2002). Lokalna demokratija. Beograd: Magna agenda.
- Damjanović, M. (iz.) (2002). Usporedna iskustva lokalnih samouprava. Beograd: Magna agenda.
- E-Vršac (2015). Stanojev i Vemić: Pavliš primer dobre Mesne zajednice. Preuzeto 10. jula 2016., sa <http://evrsac.rs/index.php/vesti/item/5771-stanojev-i-vemic-pavlis-primer-dobre-mesne-zajednice>
- Hartley, J. (ur.) (2010). An Upside-down View of Governance. Brighton: Institute of Development Studies.
- Jusić, M. (2014). Mjesne zajednice u Bosni i Hercegovini: Izazovi i perspektive institucionalnog razvoja. Sarajevo: Analitika - Centar za društvena istraživanja.
- Kandeva, E. (ur.) (2002). Jačanje lokalne vlasti. Beograd: Magna agenda.
- Kardelj, E. (1981). O komuni. Beograd: Radnička štampa.
- Khan Mohmand, S., Misic Mihajlovic, S. (2013). Connecting Citizens to the State: Informal Local Governance Institutions in the Western Balkans. Brighton: Institute of Development Studies.
- Kontekst (2011). Sala mesne zajednice “Studentski grad”. Preuzeto 10. avgusta 2016., sa <https://kontekst-prostor.wordpress.com/2011/06/20/sala-mesne-zajednice-%E2%80%9Estudentski-grad%E2%80%9C/>
- Kulić, D. (1974). Novi ustavi i ustavne promene. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, vanredan broj, 35-49.

- Lobi Info (2013). Mesna zajednica "Ovča" za primer i lepše sutra. Preuzeto 01. avgusta 2016., sa <https://www.lobi-info.rs/mesna-zajednica-ovca-za-primer-i-lepse-sutra/>
- Lowndes, V., Sullivan, H. (2008). How low can you go? Rationales and challenges for neighbourhood governance. *Public administration*, 86, 53-74.
- Mihajlović, S. et al. (2006). Korak ka građanima: vodič kroz mesnu samoupravu u Srbiji. Beograd: CeSID.
- Milosavljević, B. (2005). Sistem lokalne samouprave u Srbiji. Beograd: SKGO.
- Mojsilović, M. et al. (2011). Neposredno učešće građana u upravljanju lokalnom zajednicom: Problemi, izazovi i preporuke za unapređenje procesa. Beograd: OSCE.
- Pavlović Križanić, T. (2008). Rural Governance in Serbia: Charting a Sustainable Future. U: Mind your own business – Community Governance in Rural Municipalities. (131-166). Budimpešta: Open Society Institute.
- Restakis, J. The Partner State and the Solidarity Economy. Preuzeto 20. septembra 2016., sa <http://www.geo.coop/story/partner-state-and-solidarity-economy>
- Stojković, D. (2009). Šta to beše mesna zajednica. Preuzeto 01. avgusta 2016., sa <http://www.republika.co.rs/462-463/17.html>
- Trivić, B. (2016). Nebojša Zelenović – gradonačelnik po evropskoj meri. Preuzeto 03. avgusta 2016., sa <http://www.slobodnaevropa.org/a/intervju-nedelje-nebojsa-zelenovic-gradonacelnik-po-evropskoj-meri/27890065.html>
- Vasić, V. (2015). Lokalne samouprave: izneverena subsidijarnost. Preuzeto 15. jula 2016., sa <http://www.masina.rs/?p=1509>
- Vukelić, J. (2009). Neposredno učešće građana u donošenju odluka na lokalnom nivou vlasti u Srbiji. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofski fakultet Univerzitet u Beogradu.
- Zakon o finansiranju lokalne samouprave. (2006). "Sl. glasnik RS", br. 62/2006, 47/2011, 93/2012, 99/2013, 125/2014, 35/2015, 83/2016, 91/2016, 104/2016.
- Zakon o lokalnoj samoupravi. (2007). "Sl. glasnik RS", br. 129/2007 i 83/2014.
- Zakon o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije. (2007). "Sl. glasnik RS", br. 129/2007 i 18/2016.
- Zvanična prezentacija mesne zajednice "Palić". Preuzeto 01. septembra 2016., sa http://www.palic-palics.rs/local_gov.php?lg=sr
- Zvanični sajt Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave. Preuzeto 12. jula 2016., sa <http://www.mduls.gov.rs/>

Zakoni:

- Zakon o lokalnoj samoupravi
- Zakon o finansiranju lokalne samouprave
- Zakon o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije

Linkovi:

- "The Partner State and the Solidarity Economy" <http://www.geo.coop/story/partner-state-and-solidarity-economy> (Datum posete: 20.9.2016.)
- Zvanični sajt Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave, <http://www.mduls.gov.rs/> (Datum posete: 12.7.2016.)
- "Nebojša Zelenović – gradonačelnik po evropskoj meri" <http://www.slobodnaevropa.org/a/intervju-nedelje-nebojsa-zelenovic-gradonacelnik-po-evropskoj-meri/27890065.html> (Datum posete: 3.8.2016.)
- "Šta to beše mesna zajednica", <http://www.republika.co.rs/462-463/17.html>, (Datum posete: 1.8.2016.)
- Zvanična prezentacija mesne zajednice "Palić", http://www.palic-palics.rs/local_gov.php?lg=sr, (Datum posete: 1.9.2016.)
- "Sala mesne zajednice Studentski grad", <https://kontekstprostor.wordpress.com/2011/06/20/sala-mesne-zajednice-%E2%80%99Studentski-grad%E2%80%9C/> (Datum posete: 10.8.2016.)
- "Lokalne samouprave: izneverena subsidijarnost", <http://www.masina.rs/?p=1509>, (Datum posete: 15.7.2016.)
- "Mesna zajednica „Ovča“ za primer i lepše sutra", <https://www.lobi-info.rs/mesna-zajednica-ovca-za-primer-i-lepse-sutra/>, (Datum posete: 1.8.2016.)
- "Stanojev i Vemić: Pavliš primer dobre Mesne zajednice", <http://evrsac.rs/index.php/vesti/item/5771-stanojev-i-vecic-pavlis-primer-dobre-mesne-zajednice>, (Datum posete: 10.7. 2016.)

dr Iva Čukić

Mogućnost participativnog upravljanja urbanim razvojem analiza studije slučaja

Participacija građana važna je sa aspekta odgovornog, održivog i transparentnog upravljanja urbanim i prostornim razvojem. Različiti oblici formalne i neformalne participacije građana u donošenju odluka zastupljeni su u brojnim razvijenim zemljama, a uvođenje rane participacije u poslednji Zakon o planiranju i izgradnji (Sl. glasnik RS, br. 145/2014) ukazuje na tendenciju unapređivanja normativnog okvira i u Srbiji. Međutim, iako ohrabrujuće, uvođenje ovog instrumenta, bez jasnog načina na koji se on sprovodi i bez razvijanja adekvatnih mehanizama koji su u funkciji efikasnog uključivanja svih zainteresovanih u planski proces, neće napraviti značajnije pomake. Naprotiv, ukoliko se participacija građana prepušta dobroj volji planera, a bez definisanih institucionalnih, organizacionih i drugih aranžmana za njeno adekvatno sprovođenje i implementiranje, mogla bi se očekivati samo još slabija zainteresovanost građana za prostorni i urbani razvoj. Kako se savremeno planiranje u Srbiji mora prilagoditi i oblikovati u skladu sa evropskim standardima i demokratskim principima u planskoj, ali i svakoj drugoj praksi, tekst će analizirati moguće mehanizme za participaciju građana u urbanom razvoju u Nemačkoj, sa posebnim fokusom na neformalne instrumente participacije. Analiza ovog primera usmerena je ka izgradnji saznanja i mogućnosti za unapređenje prakse urbanističkog planiranja u Srbiji.

Institucionalni okvir i nivoi upravljanja prostornim razvojem u Nemačkoj

Nemačku karakteriše visoko decentralizovana autonomija vlasti koja je definisana Ustavom te zemlje. Ovaj najviši pravni akt, između ostalog, definiše i moći i nadležnosti svih nivoa vlasti, u čemu se ogleda sličnost sa istočnoevropskim planskim sistemima. Prema nivoima upravljanja, prostorni razvoj podeljen je na savezni,

državni (za gradove-države), regionalni i lokalni nivo¹. Poseban akcent u prostornom razvoju stavljen je na nivo regiona i lokalnih samouprava, te specifičnost ove organizacije utiče i na način formiranja planskih pristupa (Čukić, 2016). Tako se na saveznom nivou donose principi prostornog planiranja, koji se na državnom dopunjuju ciljevima razvoja gradova-država, a regionalni nivo predstavlja vezu između lokalnog i centralnog nivoa.

Prostornim razvojem na federalnom nivou bave se različiti sektori uprave koji donose odluke o prostornom razvoju, a nadležno telo naziva se Konferencija ministara za prostorno planiranje koju čine predstavnici profesije na različitim nivoima upravljanja. Uloga ovog multisektorskog koordinacionog tela je da konsenzusom definiše vizije i ciljeve razvoja, te da da principe i smernice za prostorni razvoj i planiranje (Pahl-Weber & Henckel, 2008). Odluke koje se donose na ovom nivou upućujuće su za sve niže nivoe upravljanja i planiranja.

Regionalni nivo planiranja nalazi se u ingerenciji regionalnih uprava i ostvaruje se saradnjom sa jedinicama lokalne samouprave, pa se u skladu sa tim, politike regionalnog razvoja razlikuju međusobno u zavisnosti od regiona i regionalne uprave (Pahl-Weber & Henckel, 2008). Naime, visok nivo autonomije upućuje na to da regionalno planiranje varira od regiona do regiona, ali sadržaj planske dokumentacije uvek predstavlja vezu između razvojnih vizija države i konkretnih odluka na lokalnom nivou u kontekstu urbanog razvoja i planiranja. Nadležnost pripada regionalnoj upravi, a sve odluke obavezujuće su za sve nivoe planiranja.

Međutim, za participaciju građana i uključivanje u proces donošenja odluka najznačajniji nivo predstavlja lokalni nivo uprave. Visok nivo autonomije zagarantovan je Ustavom Nemačke, ali i Građevinskim zakonom SR Nemačke, pa tako lokalna samouprava, odnosno opština, ima gotovo najveći uticaj na prostorni razvoj. Ova vrsta autonomije zagarantovana je ustavnim pravom na lokalno samoupravljanje, koji naglašava da svaka opština mora da reguliše sve lokalne poslove na sopstvenu odgovornost i u skladu sa propisanim zakonima. Takođe, ova upravljačka instanca nadležna je za primenu različitih oblika formalnih i neformalnih mehanizama za uključivanje zajednice. Ovi formalni i neformalni oblici participacije regulišu se na najnižem nivou upravljanja, odnosno u okviru opštinskih Kancelarija za urbani razvoj koje obavljaju administrativnu funkciju na nivou opštine-distrikta.

¹ Nemačka predstavlja saveznu republiku (nem. Bundesrepublik) koja je oblikovana u 16 saveznih federacija – 13 regiona (nem. Flächenländer), i 3 grada-države (nem. Stadtstaaten), od kojih Berlin i Branderburg predstavljaju jednu regionalnu jedinicu (nem. Hauptstadtregion Berlin-Brandenburg), u okviru kojih se nalazi grad-država Berlin.

Institucionalni okvir i nivoi upravljanja prostornim razvojem u Berlinu

Godine 1990. Berlin postaje jedan od gradova-država², u sistemu Savezne republike Nemačke. Gradom upravlja Senat Berlina (nem. Senat von Berlin) koji je nosilac izvršne vlasti, a sastoji se od gradonačelnika i osam senatora. Grad je podeljen na dvanaest distrikta (nem. Bezirksamt) koji imaju svoju lokalnu upravu i predstavljaju niži nivo vlasti (Colomb, 2015). Na nivou grada kao najvažnija institucija u okviru Senata koja se bavi planiranjem je Odeljenje za urbano planiranje i okolinu (nem. Senatverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt) u okviru kojeg se donose odluke na supralokalnom nivou, ali i na lokalnom, u skladu sa prostornim razvojnim politikama na federalnom nivou. Kako su nadležnosti javne uprave i administracije Berlina raspoređene i na nivo grada i na nivo grada-države (nem. Bundesland), Odeljenja u okviru Senata imaju ulogu na regionalnom nivou uprave i na nivou grada, a svaki distrikt ponaosob ima svoje Kancelarije (Blumner, 2006). Kolaboracija različitih institucionalnih nivoa propisana je Zakonom o prostornom planiranju i svojstvena je institucionalnoj organizaciji Nemačke. Naime, dominantnu ulogu delovanja u kontekstu urbanog razvoja ima Odeljenje za urbano planiranje i okolinu, ali u pripremi projekata koji se bave prostorom i planiranjem učestvuje nekoliko dodatnih Odeljenja iz različitih sektora (Čukić, 2016).

Svaki distrikt poseduje svoju Kancelariju za urbani razvoj čija je osnovna uloga koordinacija sa ostalim nadležnim institucijama, ali i konstantna saradnja sa građanima (SenStadt, 2009). Naime, ova Kancelarija predstavlja prvu instancu kojoj se građani obraćaju, a važnu komponentu rada predstavlja dvosmerna komunikacija. Kancelarija je dužna da aktivno saraduje se građanima, te prikuplja informacije o njihovim potrebama, a zahvaljujući ovom telu građani poseduju relevantne informacije o prostornom razvoju, te mogu participirati u sistemu donošenja odluka. Takođe, odlika ovog tela je horizontalna kolaboracija između sektora na nivou distrikta, ali i vertikalna kolaboracija sa Odeljenjem za urbani razvoj (Pahl-Weber & Henckel, 2008; SenStadt, 2009). Uprava na nivou distrikta zadužena je za formulisanje ideja i principa koji se odnose na prostorni razvoj, te je veoma aktivna

2 Savezna skupština Nemačke je početkom 1991. godine odlučila da nadležnosti glavnog grada prebaci sa Bona na Berlin, te tako nametne zapadnonemački pravni i administrativni sistem istočnonemačkom bloku što je dovelo do naglog restrukturiranja privrede i osetnih implikacija tranzicije ka post-socijalističkom i post-industrijskom sistemu. Snažan intenzitet promena nakon 1989. godine ogledao se u (1) ujedinjenju i uspostavljanju glavnog grada nakon duge istorije sukoba i podela, (2) redefinisanju novog nacionalnog identiteta, (3) prelasku iz industrijske u post-fordističku metropolu, (4) i promeni socijalističkog u kapitalistički sistem. Koaliciona vlada koja je preuzela grad 1991. godine, uvela je proaktivne politike koje promovisu grad kao post-industrijsku metropolu u mreži globalnih gradova, te različitim ekonomskim i fiskalnim merama pokušavaju da privuku investitore (Colomb, 2011). Međutim, početkom 2000-ih novoformirana politička koalicija između Socijal-demokratske partije i levo orjentisane partije Die Linke, nasleđuje gotovo potpuno bankrotirani grad i visoku stopu nezaposlenosti (Colomb, 2012), te uvodi specifične razvojne politike, mere štednje, smanjenja javne potrošnje, privatizaciju javnih usluga i formira promotivne marketing strategije za privlačenje investitora, turista i kreativnih preduzetnika u grad. Tako nakon ujedinjenja, grad Berlin postaje ogledno polje različitih dinamičnih procesa i praksi, a specifične razvojne politike usko su povezane sa jedinstvenom istorijom tog grada (Colomb, 2012).

i u procesu participacije. Sistem direktne i aktivne participacije, i civilno-javnog partnerstva dodatno je unapređen osnivanjem zasebnog tela na nivou susedstva, koji će detaljno biti obrađen kroz studiju slučaja u poglavljima koji slede.

U slučaju Berlina formalni planski dokumenti definisani su federalnom planskom legislativom (eng. Land Use Berlin i Local Development Plans), zatim, na nivou grada, planskom regulativom (eng. Sectoral Development Plans, Area Planning Concepts, Intermediate Area Plans i Urban Design Schemes) i prostorno-ekološkom regulativom (eng. Landscape Programme i Local Landscape Plans)³.

Planski sistem, je pored detaljno definisanih planova (Čukić, 2016) unapređen mehanizmima participacije koji se odnose na sprovođenje različitih formalnih i neformalnih instrumenata. Participacija građana predstavlja jedno od osnovnih načela prostornog planiranja u Nemačkoj, te su planovi na nivou grada i distrikta podložni modifikaciji kroz pojednostavljene procedure učešća građana. Naime, legislativnim i regulativnim merama date su mogućnosti za učešće javnosti u procesu planiranja i na nivou grada i na nivou distrikta. Participacija građana je jasno propisana Zakonom o prostornom razvoju, i predstavlja vrlo rigoroznu proceduru koja se mora poštovati. Modifikacija planova odvija se u devet koraka (SenStadt, 2009, str. 20):

1. Izrada konceptualnog plana;
2. Odluka o pokretanju modifikacionog postupka;
3. Interne konsultacije;
4. Prva faza učešća javnosti, i konsultacije sa drugim nivoima uprave i administracije – prvi nacrt plana;
5. Analiza primedbi i komentara;
6. Javni uvid – drugi nacrt plana;
7. Analiza primedbi i komentara;
8. Odluka Senata uz odobrenje Gradskog veća;
9. Objavljivanje plana u Službenom glasniku.

Dakle, u skladu sa zvaničnim zakonskim propisima postoje dva stadijuma učešća javnosti o predloženim izmenama planske regulacije. U prvoj fazi učešća, predstavlja se prvi nacrt plana, a rasprava se vodi oko opštih ciljeva i mogućih posledica koje plan donosi. Druga faza učešća podrazumeva komentare i primedbe na drugi nacrt plana koji je konsolidovan u skladu sa prethodnim primedbama. Učestvovanje na ovim uvidima, važan je deo planskog sistema u Nemačkoj i izuzetno utiče na rezultate planskih dokumenata (SenStadt, 2009). Naime, vrlo često su promene u generalnom planu inicirane predlogom Lokalnog razvojnog plana, te je moguće vršiti uticaj na izmene viših planova direktnom participacijom na lokalnom nivou.

³ Na sajtu Grada Berlina deo planskih dokumentata je preveden na engleski jezik, pa se taj jezik koristi za izvorni oblik kada je to slučaj.

Pored navedenih instrumenata, za berlinski planski sistem karakteristično je sprovođenje neformalnih instrumenata planiranja (SenStadt, 2009). Neformalni instrumenti planiranja objašnjavaju se kao delovanja koja nisu formalizovana ili nisu deo obavezujućih procedura, ali je fokus ovog pristupa u postizanju konsenzusa u okviru prostornog planiranja. Kompleksni urbani razvoj i konfliktna okolnost koja se se nametnule nakon Drugog svetskog rata, prouzrokovale su formiranje ove vrste instrumenata 1970. godine. Cilj ovakvog pristupa je rešavanje konflikta, kao i efikasna i sporazumna saradnja na operativnom nivou koja vodi formalizaciji i pravosnažnim procedurama planiranja. Neformalni instrumenti planiranja koriste se na svim nivoima upravljanja, a podrazumevaju (Pahl-Weber & Henckel, 2008, str. 200):

1. Moderaciju i medijaciju stejkholdera;
2. Participaciju javnosti (nem. Öffentlichkeitsbeteiligung);
3. Praćenje i nadgledanje „situacije na terenu“ (nem. Raumbeobachtung);
4. Okvir i smernice za delovanje u prostorno-planskim politikama (nem. Raumordnungspolitischer Handlungsrahmen / Orientierungsrahmen);
5. Strategije regionalnog razvoja (nem. Regionales Entwicklungskonzept);
6. Formiranje gradskih mreža (nem. Städtenetze);
7. Okvir za razvojni plan (nem. Städtebaulicher Rahmenplan).

Dakle, neformalno planiranje nije regulisano posebnim zakonima, ali se njegova integracija u formalni sistem propisuje Građevinskom uredbom grada, u ovom slučaju Građevinskom uredbom Berlina. Neformalni planovi usvajaju se na nivou jedinice lokalne samouprave u formi masterplana, koji su obavezujući samo unutar te administracije. Ne postoji formalna procedura njihove pripreme i izrade. Proceduralne faze takođe nisu hronološki postavljene čime se omogućavaju naknadne izmene i prilagođavanja u skladu sa povratnim informacijama koje su obavezan deo u toku izrade. Ova vrsta instrumenata snažno je orjentisana ka lokalnim uslovima. Bez obzira što sam postupak nije formalno regulisan, učešće građana i javnog sektora je deo uobičajne prakse. Ispostavilo se da su neformalni planovi i instrumenti izuzetno korisni za pripremu konkretnih rešenja, urbanističkih i prostornih planova (Pahl-Weber & Henckel, 2008).

Novi oblici učešća građana – Menadžment susedstva

U Berlinu je 1999. godine uveden federalni program „Socijalno integrativni grad“ koji se zasniva se na ideji da susedstva (eng. neighbourhoods, nem. Quartiers) imaju ulogu glavnih aktera u poboljšanju uslova kvaliteta života i urbanog razvoja na područjima na kojima žive (Pesce & Naaf, 2011). Uslovi programa inicirali su nove oblike učešća građana, znatno inkluzivnije, što je dovelo do formiranja i implementiranja modela „Menadžment susedstva - MS“ (nem. Quartiersmanagement - QM). Ovaj model sprovodi se na osnovu Lokalnog akcionog plana (eng. Local Development Action), i predstavlja deo neformalnog planskog pristupa. Na-

ime, pravila nisu regulisana zakonom, ali se ovim modelom omogućuje direktna i aktivna participacija i pruža mogućnost svim stakeholderima da učestvuju u oblikovanju rešenja. Model „Menadžment susedstva“ predstavlja telo čiji je zadatak aktiviranje i uključivanje lokalne zajednice i susedstva, sa akcentom na uključivanje grupa i individua do kojih je bilo teško ili gotovo nemoguće doći. Ovaj model usmeren je na aktiviranje prostora i korišćenje prostornih resursa za potrebe lokalne zajednice, odnosno susedstva. Naime, MS predstavlja direktnu liniju između lokalne zajednice, odnosno susedstva i javne uprave (Pesce & Naaf, 2011).

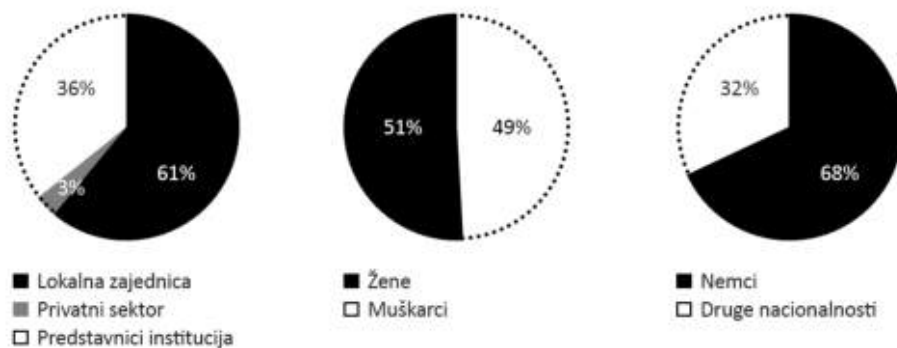
Evaluacija i odabir susedstva gde će model biti implementiran radi se na nivou Senata, gde je ključna uloga prepuštena Odeljenju za urbano planiranje koje mora saradivati sa ostalim Odeljenjima kako bi se uskladile razvojne strategije na nivou grada-države (nem. Senatsverwaltung für Stadtentwicklung, eng. The State Secretary Steering-committee). Procedura podrazumeva prikupljanje podataka o različitim ugroženim susedstvima na nivou grada, te izbor onih koji će biti finasijski podržani, a zatim implementiranje modela „Menadžment susedstva“ kroz saradnju sa Kancelarijama za razvoj na lokalnom nivou u toku implementacije (Pesce & Naaf, 2011). Dakle, implementacija ovog modela podrazumeva, dvosmerni protok informacija i vertikalnu kolaboraciju između Odeljenja za urbani razvoj i Kancelarija, ali i horizontalnu kolaboraciju i međusektorsku saradnju.

Na institucionalnom nivou, uključeni su jedinica lokalne samouprave i nadležno odeljenje Senata. Na nivou Odeljenja za urbano planiranje postoji sedam koordinatora zaduženih za aktivnosti MS-a, odnosno svaki kordinator pokriva od jednu do tri jedinice u zavisnosti od njihove veličine. Koordinator pri Odeljenju dužni su da ostvaruju redovan kontakt sa članovima MS-a i odgovornim koordinatorima na nivou opštine kroz redovne sastanke u formi Upravnog odbora na lokalnom nivou.

Na nivou opštine formira se telo Opštinskih koordinatora (nem. Bezirkliche Gebietskoordinatoren) koji su zaduženi za posredovanje između MS-a i Odeljenja za urbano planiranje, kao i za direktnu saradnju sa MS. Broj koordinatora na nivou opštine varira u zavisnosti od broja MS koji se nalaze na njenoj teritoriji. Na svaka dva meseca organizuje se Upravni odbor opštinskih koordinatora (nem. Bezirkliche Lenkungsrunde) kako bi se razmenila iskustva i utisci u cilju poboljšanja integrativnih aktivnosti na nivou opštine. Na sastancima prisustvuju predstavnici MS timova i organi javne uprave (regulatorni organi, administracije u oblasti građevine, obrazovanja, kulture, pitanja mladih, itd.), a cilj sastanaka je buduća koordinacija MS. Nakon toga se koordinatori svih opština (nem. Bezirks-Koordinationsstellen) sastaju sa koordinatorima senatskog Odeljenja kako bi razmenili iskustva i razvili buduće koncepte (Pesce & Naaf, 2011). Članovi MS tima dostupni su svakodnevno na dogovorenoj adresi u Kancelariji susedstva, u prostoru koji obezbeđuje jedinica lokalne samouprave. Zadatak im je da informišu građane, ostvaruju dvosmeran protok informacija, promovišu posvećenost i odgovornost

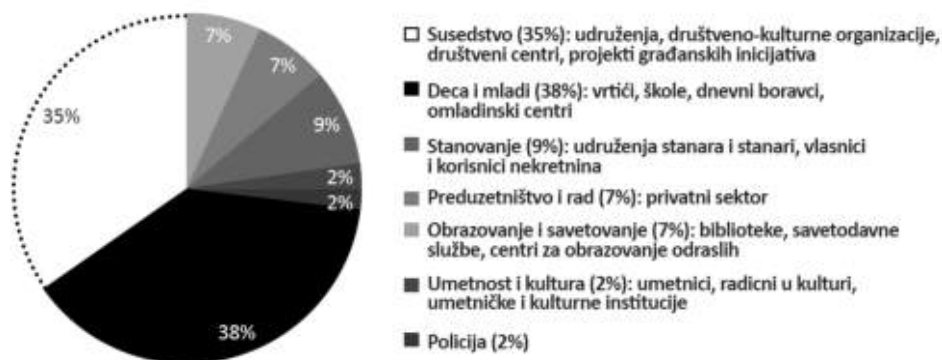
zajednice u urbanom razvoju, kao i da ohrabruju građane da učestvuju u integrativnom urbanom razvoju i doprinose mu svojim idejama, talentom i sposobnostima (Pesce & Naaf, 2011).

Pozitivna iskustva sa MS modelom i intenzivnim učešćem građana u periodu od 2000. do 2006. godine, postavila su temelje za formiranje novog tela 2005. godine. Radi se o modelu „Savet susedstva-SS“ koji je sastavni deo svakog MS i ima važnu ulogu u procesu donošenja odluka i formiranju Lokalnog akcionog plana. Ovo telo najvećim delom čine predstavnici lokalne zajednice – 61%, zatim predstavnici institucija koje zastupaju interese različitih sektora – 36%, a najmanju interesnu grupu predstavlja privatni sektor – 3%. U okviru ovog tela izraženo je uključivanje različitih nacionalnosti, te one predstavljaju gotovo trećinu tela, a rodna podela je približno jednaka polovini (Slika 1).

Slika 1. Prosečan sastav članova Saveta susedstva. Izvor: Pesce & Naaf, 2011, str. 39

Zastupljenošću različitih stejkholdera želi se postići konsenzus između uključenih interesa, te zajedničkim dogovorom doći do najpovoljnijeg rešenja za zajednicu. Glavni zadatak ovog tela je da koordiniše i omogući zajednici da njihove ideje budu integrisane u lokalne planove i odluke, kao i da osmisli i omogući platformu za diskusiju i konsultacije svih zainteresovanih stejkholdera. U okviru prosečnog sastava SS, među uključenim stejkholderima veliki broj čine udruženja i inicijative koje pripadaju susedstvu – 35%, zatim stejkholderi koji dolaze iz različitih sektora, deca i mladi - 38%, stanovanje – 9%, preduzetništvo – 7%, obrazovanje – 7%, umetnost i kultura – 2%, i policija – 2% (Slika 2).

Slika 2. Prosečan sastav stajholdera i reprezentata različitih funkcija i profesija u okviru Saveta susedstva. Izvor: Pesce & Naaf, 2011, str. 39.

Čitav proces organizovan je odozdo-na-gore, a lokalna zajednica igra značajnu ulogu u identifikaciji razvojnih potencijala susedstva i društveno-ekonomskih karakteristika. Organizaciona struktura i sistem upravljanja (Slika 3) pokazuje da MS timovi imaju redovnu razmenu informacija sa nadležnim opštinskim koordinatorom, kako kroz sastanke u Kancelariji susedstva, tako i kroz sastanke upravnog odbora. Takođe, odnos između Odeljenja za urbano planiranje pri Senatu i Opštinskih uprava regulisan je ugovorom o saradnji, u kojem su definisani razvojni ciljevi, kontrolni mehanizmi nadležnosti i organizaciona struktura koja se odnosi na koordinaciju aktivnosti MS i SS, kao i onih koje se odnose na regulisanje poslova i aktivnosti Odeljenja i lokalnih opština. Centralni instrument za razmenu mišljenja o programima, implementaciju zahteva u lokalne planove i koordinaciju aranžmana predstavlja Glavni sastanak (fra. Jour Fixe) koji okuplja sve MS timove, koordinate pri Senatu, koordinate pri Opštinama i predstavnike drugih sektora i javne uprave. Na ovaj način podstiče se umrežavanje, kolaboracija i međusektorska saradnja, a lokalna zajednica postaje aktivan učesnik od samog početka i uključena je u ishode planskog procesa (Pesce & Naaf, 2011).

Dodatni zadatak ovog tela je uključivanje zajednice u proces donošenja odluka u vezi sa raspodelom dostupnih finansijskih sredstava za različite oblasti razvoja. Tako je od 2007. godine finansiranje koje dolazi iz programa „Socijalno integrativni grad“⁴ podeljeno u pet različitih „Fondova susedstva.- FS“ (eng. Neighbourhood Funds - NFs) (Pesce & Naaf, 2011, str. 21-22):

4 Program „Urbana susedstva sa posebnim razvojnim potrebama – Socijalno integrativni grad“ pokrenut je 1999. godine na nacionalnom nivou od strane Savezne vlade Nemačke u saradnji sa federalnim državama. Cilj programa je pružanje pomoći i podrške ugroženim susedstvima (u ekonomskom i društvenom smislu) u nemačkim gradovima (Pahl-Weber & Henckel, 2008). Program „Socijalno integrativni grad“, nudi finansijska sredstva za nove pristupe razumevanja i korišćenja prostora koji se vezuju za različite oblike participacije građana u planiranju kroz pristup „odozdo-na-gore“, odnosno planiranja sa zajednicom (eng. community planning).

1. Fond susedstva 1 – Ukupna suma na godišnjem nivou iznosi 15 000 evra, od kojih se finansiraju projekti čiji je budžet do 1000 evra. Projekte predlažu članovi lokalne zajednice, a izbor vrši žiri u čijem su sastavu građani, udruženja i lokalni preduzetnici (eng. Action Fund Jury). Sredstva se dodeljuju kao grantovi MS-u koji je odgovoran za dalje raspoređivanje novca lokalnim inicijativama i implementaciju projekata. Kako MS raspolaže novcem, on u tom slučaju igra ulogu partnera lokalne inicijative koja se finansira iz programa i ima zadatak da upravlja budžetom i vodi finansijske izveštaje. Lokalna inicijativa mora u obećanom roku da realizuje projekat, dokumentuje troškove realizacije i podnese konačni izveštaj MS timu.

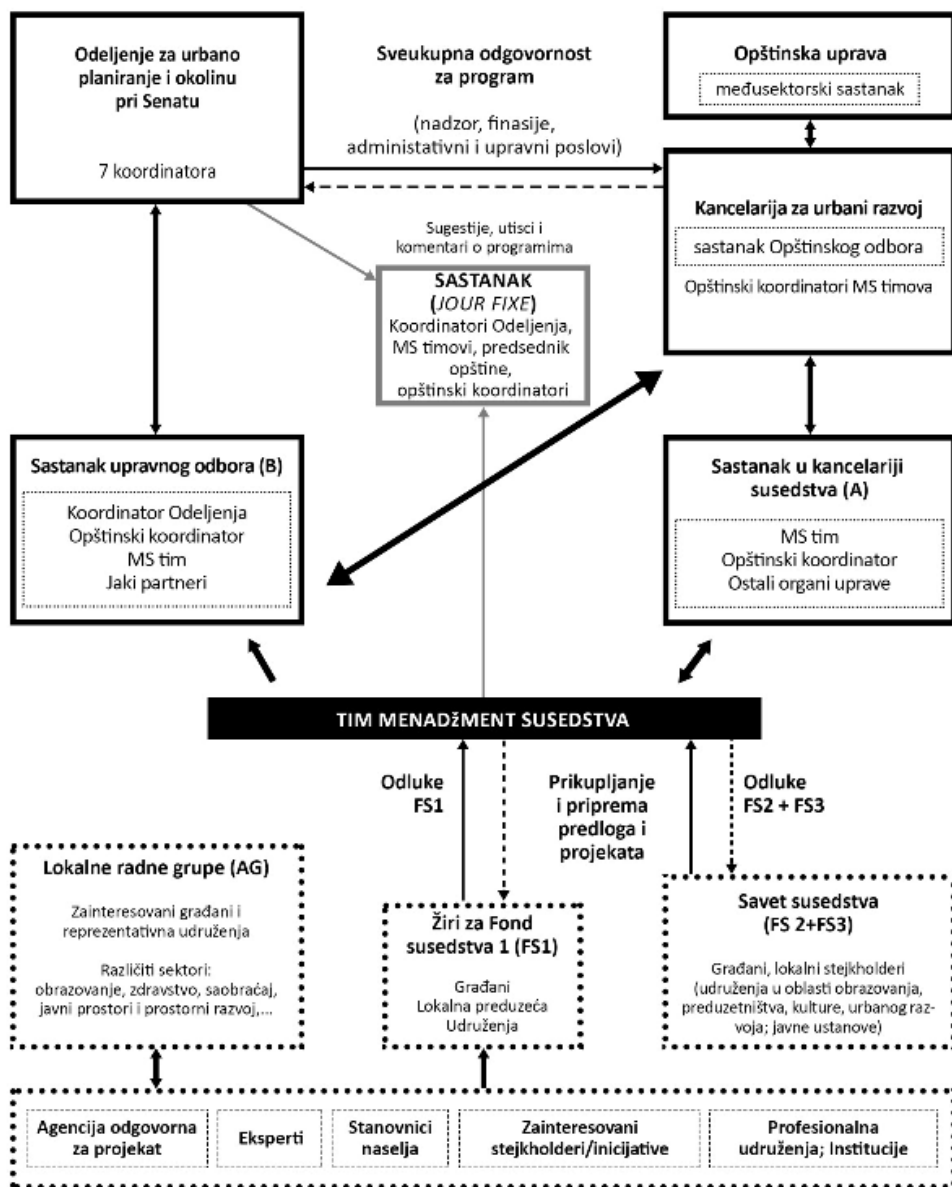
2. Fond susedstva 2 - Ukupna suma na godišnjem nivou iznosi 35 000 evra za lokalne projekte sa budžetom od 1000 do 10 000 evra. Novac je prvenstveno namenjen jačanju lokalnih inicijativa, a selekciju projekata vrši SS. Procedura raspodele novca i realizacije projekata je ista kao u FS1.

3. Fond susedstva 3 – Fond podržava realizaciju većih i dugoročnih projekata, a čiji su budžeti između 10 000 evra i 50 000 evra. Novac iz fonda namenjen je projektima koji se bave društveno-kulturnim aktivnostima i infrastrukturnim razvojem, a selekciju vrši SS. U ovom slučaju ne ostvaruje se partnerstvo sa MS, već je sva odgovornost i način raspolaganja novcem na inicijatoru projekta. Inicijatori moraju imati integrativni i finansijski plan, te redovno dokumentovati svoje aktivnosti i podnositi materijal kao dokaze implementacije projekta.

4. Fond susedstva 4 – Obezbeđuje sredstva za građevinske projekte čiji budžet prelazi 50 000 evra. Glavni postupak je drugačiji u odnosu na prethodna tri. MS timovi podnose projekte SS-u i opštini, koji zatim sastavljaju listu prioriteta na osnovu svih podnesenih projekata. Lista se dostavlja Odeljenju za urbano planiranje Senata Berlina koje donosi konačnu odluku o raspodeli sredstava.

5. Fond susedstva 5 – Obezbeđuje finansijsku podršku inovativnih modela koji uključuju kros-sektorsku saradnju u integrativnom pristupu. Koordinaciju ovog procesa vrše Odeljenja za urbani razvoj i Kancelarije na nivou distrikta.

Dakle, Savet susedstva uključen je u proces donošenja odluka za finansijska sredstva u okviru FS2 i FS3, pa je tako učešće građana postao sastavni deo integrativnog planskog pristupa u urbanom razvoju. Takođe, uključivanjem zajednice kroz ove modele u proces donošenja odluka u vezi sa Lokalnim akcionim planom napredovalo je tokom godina. Izveštaj o implementaciji ovih modela navodi da je, od 2007. godine, Odeljenje za urbano planiranje delegiralo određivanje prioriteta Lokalnog akcionog plana opštinama koje saraduju sa zajednicom. Ova vrsta saradnje između nadležnog Odeljenja, Opštine i MS-a, regulisana je Sporazumom o saradnji (nem. Kooperationsvereinbarung) (Pesce & Naaf, 2011, str. 23).

Slika 3. Šema upravljanja i organizacione strukture Menadžmenta susjedstva i Saveta susjedstva. Izvor: IRS elaboration, u: Pesce & Naaf, 2011, str. 42.

Svrha prikaza i analize ovog primera bilo je sagledavanje mogućnosti participacije građana i implikacija koje to ima na karakter planiranja, u cilju utvrđivanja politike i prakse urbanističkog i prostornog planiranja koja komunikativno-kolaborativnu paradigmu vidi kao odlučujući metod za formiranje modela planskog pristupa. Analizom institucionalnog i regulatornog okvira možemo zaključiti da Nemačku karakteriše snažan decentralizovan sistem upravljanja, što ukazuje na prenošenje moći i prava odlučivanja, te poslova nadležnosti i finansija sa centralnog nivoa vlasti na lokalne vlasti. Tako veoma značajnu ulogu u prostornom razvoju čini lokalni nivo upravljanja koji ima potpunu autonomiju u upravljanju prostornim razvojem i razvoju urbanih politika. Naime, lokalna samouprava nadležna je za različite oblike formalnog i neformalnog planiranja i participacije. Prednosti ovog načina političkog i planskog sistema su intenzivno, sistemsko i institucionalno uključivanje građana u procese odlučivanja i planiranja. Stoga, posebno značajno telo jesu upravo Kancelarije za urbani razvoj koje se nalaze na nivou distrikta. One predstavljaju prvu instancu za uključivanje građana i implementaciju rešenja odozdo-na-gore. Dakle, pored institucionalnih koordinacija, u sprovođenju kolaboracije među stejholderima, i direktne i aktivne participacije važnu ulogu u oblasti prostornog i urbanističkog planiranja čini jedinica lokalne samouprave, odnosno nadležna tela za urbani razvoj na tom nivou. Ovaj vid organizacije nudi priliku za razvoj i implementaciju originalnih i specifičnih planskih koncepata.

Važno je pomenuti da gotovo svi relevantni evropski strateški dokumenti o urbanom razvoju stavljaju ulogu građana u prvi plan, i obavezuju lokalne samouprave da aktivno sarađuju sa njima po svim pitanjima od važnosti za unapređenje

politika i praksi u urbanističkom planiranju. Tako se uloga lokalne samouprave postavlja kao ključna za efikasan prostorni razvoj i saradnju sa civilnim sektorom, što se ostvaruje u decentralizovanim sistemima upravljanja kroz promenu proceduralnog pristupa i planske regulative. Naime, decentralizacijom je moguće izbeći politički monopol nad urbanim razvojem, što istovremeno mora da prati i podela političkih od profesionalnih i administrativnih pozicija. Tako će izmene planskih instrumenata i upravljačkih mehanizama u pravcu participacije u urbanom razvoju, zavisiti od političke, profesionalne i društvene volje, kao i spremnosti na menjanje sistema donošenja odluka. Demokratizovana struktura upravljanja i odlučivanja ostvaruje se kada postoji izgrađeno poverenje između političkih elita, profesije i građana. Na taj način omogućava se da konkretne odluke budu primenjene za konkretne potrebe građana, čime se podiže nivo motivacije za učestvovanjem u procesu odlučivanja o potrebama lokalne zajednice. Takođe, ono što dodatno utiče na sistem donošenja odluka i upravljanje u zajedničkom interesu jeste snažna uloga civilnog sektora i njihovih kapaciteta da postanu suštinski partnerski akter. Stoga, unapređenje prostornih politika i praksi planiranja zavisice od modela koji omogućava građanima kontrolu upravljanja prostornim razvojem, odnosno od definisanja modela i mehanizama participacije koji će uticati na promenu politika urbanog razvoja.

Izvori:

- Blumner, N. (2006). Planning for the Unplanned: Tools and Techniques for Interim Use in Germany and the United States.
- Colomb, C. (2015). "DIY urbanism" in Berlin: Dilemmas and conflicts in the mobilization of "temporary uses" of urban space in local economic development. Preuzeto 17. novembra 2015. sa: www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.4522221/file/Colomb.pdf
- Pahl-Weber, E., & Henckel, D. (2008). The Planning System and Planning Terms in Germany, Hanover: Akademie für Raumforschung und Landesplanung.
- Pesce, F., & Naaf, S. (2011). Study on the contribution of local development in delivering interventions co-financed by European Regional Development Fund (ERDF) in the periods 2000-06 and 2007-13. Third Interim Report. Regional Case Study: Berlin. Preuzeto 3. aprila 2015. sa: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/pdf/eval2007/local_dev_berlin.pdf
- SenStadt Senatsverwaltung für Stadtentwicklung. (2009) Berlin Land Use Plan, Preuzeto 17. maja 2015. sa: www.stadtentwicklung.berlin.de/planen/fnp/pix/fnp/background_contents_2010.pdf
- Сл. гласник РС, бр. 72/09, 81/09, ..., 145/14. Закон о планирању и изградњи.
- Чукић, И. (2016) Улога привремених урбаних пракси у активирању паросторних ресурса. Докторска дисертација. Београд: Архитектонски факултет Универзитета у Београду.

dr Iva Čukić

Ka kvalitetnijoj upotrebi prostora u javnoj svojini

Gotovo svaki grad ili opština u Srbiji poseduje nezanemarljivi broj neiskorišćenih i napuštenih prostora koji su u javnoj svojini, ali čija primarna namena više nije održiva, odnosno za koje već duže vreme ne postoji interesovanje na tržištu. Finansijski troškovi održavanja, opadanje vrednosti objekta i zemljišta u delu grada u kome se nalazi, narušavanje kvaliteta života zajednice, samo su neki od brojnih problema sa kojima se lokalne uprave, odnosno građani nose, a koji su direktna posledica nekorisćenja ovakvih prostora. Sa druge strane, udruženja građana, grupe i pojedinci koji svojim delovanjem pokrivaju različite oblasti, svakodnevno su u potrazi kako za prostorom, tako i za modelima korišćenja koji bi sprovođenje njihovih aktivnosti učinili održivim. Vrlo često, mesta njihovog interesovanja, jesu upravo nedovoljno iskorišćeni ili napušteni prostori u javnoj svojini.

Tranzicija, privatizacija, deindustrijalizacija, demilitarizacija i drugi poznati razlozi i procesi koji su imali direktne prostorne implikacije u Srbiji, gotovo su istovetno uticali i na elemente prostorne strukture i korišćenje prostora i u bivšim jugoslovenskim republikama. Susrećući se sa brojnim negativnim efektima koje neaktiviranje napuštenog prostora donosi sa sobom, nosioci vlasti u pojedinim susednim republikama osmislile su set mehanizama za ustupanje tih prostora organizacijama civilnog sektora. Jedan od prvih primera dobre prakse jeste grad Pula u Hrvatskoj, koji ima nešto manje od 60 hiljada stanovnika. Godine 1998. gradska uprava ponudila je prostor bivše kasarne "Karlo Rojc" od skoro 30 000 m² (što je najveća zgrada u gradu, površine 16.739 m², s unutrašnjim dvorištem, besplatnim parkingom, sportskim igralištima i zelenim površinama) zainteresovanim udruženjima i grupama koje su izrazile potrebu za korišćenjem tog prostora. U pitanju je bio jedan od prvih modela efikasne regeneracije napuštenog prostora i formiranje kulturno-društvenog centra, koji su činile neprofitne organizacije i udruženja pretežno iz oblasti kulture i umetnosti, ali i iz oblasti zaštite životne sredine, brige o osobama sa posebnim potrebama, o deci i mladima, kao i oblasti sporta i rekreacije. Danas, bez plaćanja naknade, prostor koristi preko 100 udruženja, dok zgradom upravlja Grad Pula, a postoji tendencija da se razvije novi i delotvorniji hibridni model javno-civilnog upravljanja zgradom. Važno je istaći da Grad Pula finansira održavanje zgrade sa otprilike 200.000 evra godišnje koje osigu-

ravaju domarsku službu, usluge čišćenja zgrade, renoviranje, popravke i održavanje zgrade. Odluka Gradske uprave da uloži deo budžeta u održavanje ovakvog centra, odraz je činjenice da je Grad Pula prepoznao pozitivne aspekte koje aktivnosti koje se sprovode u ovakvom prostoru imaju na život lokalne zajednice, a time i na samu lokalnu samoupravu. U "Rojcu", građani Pule učestvuju u mnogobrojnim sportskim aktivnostima, rekreativno ili profesionalno, a pored toga on nudi i manifestacije kao što su festivali, izložbe, tribine, radionice, okrugli stolovi, predavanja i sl. Smisao ovih manifestacija je okupljanje što većeg broja ljudi u svrhu edukacije, razvijanja zajedništva, kritičkog mišljenja, specifičnih veština, podsticanja građana da sopstvenim delovanjem unapređuju sebe i uzmu aktivno učešće u kreiranju svog okruženja. Sa druge strane, sa aspekta veće participacije građana, jačanja odgovornosti gradskih vlasti i poboljšanja infrastrukture i usluga na nivou lokalne zajednice, ovaj pristup značajno doprinosi poboljšanju kvaliteta života svih građana Pule.

Kao i u Hrvatskoj, tako su i u Srbiji, lokalne samouprave i institucije u čijoj je nadležnosti održavanje prostora koji se ne koriste, izložene brojnim negativnim efektima koji se vezuju za neiskorišćene i zapuštene lokacije, kao što su visoki materijalni izdaci neophodni za održavanje ovakvih prostora i pripadajuće infrastrukture, i gubitak ekonomske vrednosti objekata i zemljišta koje ih okružuje. Treba napomenuti i da ekonomski faktori nisu jedini pokazatelj negativnog stanja, i nisu jedini argument za aktiviranje ovih prostora. Napušteni objekti i lokacije pre svega negativno utiču na kvalitet života zajednice, jer doprinose razvoju socijalne patologije, i imaju negativno psihološko dejstvo na građane u neposrednom okruženju, ali i na širu sliku identiteta lokacije koji biva ugrožen. Tako razlozi za aktiviranje ovih prostora prvenstveno leže u potrebi da se unapredi kvalitet života zajednice, osmisle održivi modeli upotrebe prostora i omogućiti kvalitetnije korišćenje prostora koji je u javnoj svojini.

Količina neiskorišćenog prostora u javnoj svojini, sa svim nabrojanim negativnim efektima na zajednicu koje takav status prati, navodi na potrebu da se osmisle modaliteti održivog i opšte korisnog upravljanja istim. Istraživanja¹ rađena u Srbiji u poslednjih desetak godina, govore da više od polovine registrovanih organizacija civilnog društva ili ne poseduje prostor za rad ili ga mora uzeti pod zakup u slučaju da su u pitanju nepokretnosti u javnoj svojini. Stoga, brojne organizacije civilnog sektora, udruženja, grupe i pojedinci aktivni u različitim oblastima, od kulture preko socijalne zaštite do obrazovanja i sporta, već godinama aktivno rade na osmišljavanju različitih načina kako da dođu do prostora koje bi mogli da koriste za rad i prezentaciju programa kojima se bave. Međutim, srž problema nije u raspoloživosti prostora, jer prostora ima. Problem je u njegovoj dostupnosti, odnosno nepostojanju jasne regulative i mehanizama po kojima bi prostor u javnoj svojini mogao da se ustupi na korišćenje. Retki primeri ustupanja prostora pod posebnim uslovima jesu pomak, ali većina ipak pokazuje da se postojećim mehanizmima dodele prostora ne pravi razlika između civilnog i komercijalnog sektora, te da se organizacije civilnog društva tretiraju kao privredni subjekt. Uz to, vrlo

1 Dostupno na (15. oktobar 2016): www.gradjanske.org/wp-content/uploads/2014/11/060-OCDsektorSrbija2011.pdf, str 14.

često je sam proces obeležen netransparentnim postupcima dodele, neodgovarajućim stimulativnim uslovima, i nedostatkom konkursa za dodelu prostora.

Imajući u vidu sve pozitivne efekte na društveni i kulturni život zajednice koji se aktiviranjem prostora ostvaruju, može se reći da je obaveza lokalne uprave da uloži dodatni napor u razvijanje mehanizama kojim bi neiskorišćene prostore u javnoj svojini učinili dostupnim različitim korisnicima. Proaktivni i pragmatičan pristup podrazumeva vođenje precizne evidencije prostora u javnoj svojini, javno objavljivanje registra, formulisanje kriterijuma za ustupanje neiskorišćenih prostora (bez naknade ili pod povlašćenim uslovima), raspisivanje konkursa, definisanje postupka vrednovanja zainteresovanih organizacija, definisanje rokova, režima, namene, uslova održavanja i korišćenja prostora. U cilju transparentnog, odgovornog i održivog upravljanja prostornim razvojem, jedinica lokalne samouprave može razviti i instrumente nižeg ranga, kao što su:

- Formalni instrumenti: formiranje registra lokacija, kreiranje pravnog okvira, priprema odgovarajućih prostornih studija, isticanje privremene upotrebe kao dela strateškog planiranja, osmišljavanje novih operativnih modela kao dela planskih politika, izrada lokalnih akcionih planova, transparentniji proces prostornog i urbanističkog planiranja, informisanje i uključivanje javnosti, konkurs, podrška aktivnostima lokalne zajednice,...
- Neformalni instrumenti: pripremanje kampanje za privremeno korišćenje, zainteresovati javnost, inicirati i omogućiti poklapanje interesa sva tri sektora, saradnja sa lokalnim udruženjima, pružanje tehničke pomoći oko korišćenja prostora – kako se u datim okolnostima može i treba postupati, informacije o potencijalnim izvorima finansiranja,...

Ovim modelom odgovornog i održivog upravljanja, lokalne samouprave ostvaruju značajne benefite: (1) ekonomske: smanjenje troškova i obaveza koji terete nepokretnost, intenzivniji lokalni ekonomski razvoj i efikasnije upravljanje javnim finansijama; (2) društvene: zadovoljavanje potreba građana, bolji kvalitet života građana; i (3) političke: veća odgovornost i transparentnost jedinice lokalne samouprave u oblasti korišćenja, upravljanja i raspolaganja imovinom; veće poverenje građana u političko rukovodstvo jedinice lokalne samouprave.

Treba imati na umu da ovi prostori čine veliki potencijal za stvaranje novih vrednosti, omladinskog i socijalnog preduzetništva, raznolike kulturne i umetničke ponude i šire zadovoljavanje potreba zajednice. Da bi celokupna zajednica osetila prednosti ovakvog upravljanja imovinom mora se najpre definisati, pa i afirmisati zajednički interes. Zadatak budućih korisnika biće da osmisle načine revitalizacije prostora, a na lokalnim samoupravama i nadležnim institucijama da definisanjem jasnih mehanizama i strategija, zainteresovanim građanima/kama to i omoguće.

** Tekst je objavljen u časopisu Kamenzind (ur. Ljubica Slavković), No 7+8, izdavač: Kamenzind Beograd, str. 40-45.

Grupa autora

Municipalistički manifest

Tekst je objavljen u časopisu "Diagonal", 13. jula 2016.

Sledeći tekst prenosi nekoliko linija debate koje su nastale tokom radionica „Prvog sastanka za municipalizam, samoupravljanje i kontramoc“, održanog od 1. do 3. jula 2016. godine u Malagi, na kome je prisustvovalo preko 200 učesnika iz 30 gradova u Španiji, Italiji, Engleskoj, Austriji i Nemačkoj. Tekst nije rezime svih debata već prenosi one tačke oko kojih se slaže većina učesnika, sa ciljem da zajedno nastavimo promišljanje izgradnje municipalističkog pokreta.

Municipalistički pokret i pitanje organizacije

1. Municipalistički pokret je autonoman – ne zavisi ni od kakve stranke ili centralizovanog entiteta, demokratski uspostavljen i utemeljen u gradovima i opštinama u kojima su se razvile municipalističke inicijative.
2. Međutim, municipalističke kandidature i pokreti su izgradili politiku saveza, u stanju da odgovori na centralne sukobe koji prevazilaze lokalni nivo: protivljenje „zakonu Montoro“ (Zakon o „racionalizaciji“ lokalne administracije)¹, stambenoj krizi, opštinskom dugu²; procesi remunicipalizacije javnih i komunalnih servisa, kao što je vodovod; i osnivanje novih javnih servisa, npr. elektrodistribucije.
3. Poželjni scenario sastoji se u umrežavanju različitih (izbornih) lista / platformi i pokreta. Da bi se ova federalizovana mreža izgradila, preporučujemo podršku postojećim nezavisnim medijima i stvaranje novih, usmerenih ka formiranju javnih diskursa, ciljeva i novog društvenog zdravog razuma.
4. Municipalizam se takođe sastoji i u zamišljanju strategija u kojima institucije promovišu i obezbeđuju sredstva za novi ekosistem društvenih pokreta i institucionalnih eksperimenata – nova institucionalnost – uz očuvanje autonomije samih pokreta.

1 Ovaj Zakon je usvojen 2013. godine i nazvan je po ministru finansija Kristobal Montoru. Ovaj zakon, donešen sa ostalim merama štednje, na različite načine ograničava autonomiju opština u upravljanju sopstvenom teritorijom i budžetskim sredstvima. Recimo, svaki budžetski suficit u opštinama mora se utrošiti na otplatu (nacionalnog) duga.

2 Dobra praksa platforme PACD (Gradanska platforma za reviziju javnog duga)

Društveni prostori i centri građanskog upravljanja

5. Jedan od izazova municipalizma je društveno i institucionalno priznavanje postojanja i autonomije društvenih prostora i centara građanskog upravljanja, u kojima su ostvareni pravo na grad i demokratska participacija.

6. Ukoliko bi ovi prostori bili eksplicitno priznati, opštine bi morale da obezbede javne resurse i infrastrukturu za njihovo zajedničko korišćenje, u skladu sa društvenim programom koji se ili odvija u već zauzetom prostoru, ili se aktivno zalaže za prenos prava korišćenja: novi propisi, dozvole za korišćenje, itd.

7. Važno je i insistirati na stvaranju prostora za susret između saboraca i saborkinja koji su ušli u gradske institucije i pokreta koji upravljaju društvenim prostorima. Cilj je da se razvije jedinstveni diskurs koji bi postavio ovaj konflikt u središte prava na grad.

Društveni sindikalizam³ i društvena prava

8. U situaciji urušavanja države blagostanja, društveno samoorganizovanje je neophodno da bi se ostvarila društvena prava. Ovu ideju nazivamo društveni sindikalizam. Usled rastuće prekarnosti i neformalnosti, radna mesta gube svoj značaj kao prostori konflikta; stoga moramo zamisliti nove oblike borbe u stanju da proizvedu izgubljena prava. Vreme je da zajedno razgovaramo kakvi su nam novi sindikati potrebni.

9. Municipalistički pokret je centralno mesto za promovisanje i podršku inicijativa kao što su *la PAH* (Platforma za osobe pogođene hipotekarnim dugom), *Yo Sí Sanidad Universal* (Akciona grupa za zdravstvenu zaštitu dostupnu svima), autonomne menze, itd. u kojima je samoorganizovanje rezultat politizacije kolektivnih problema i stvaranja struktura uzajamne pomoći.

10. Komšiluk može biti ključna teritorijalna jedinica za koordinaciju iskustava, ali i za proširenje obima i kapaciteta municipalističke mreže. Predlažemo i eksperimentisanje sa različitim oblicima društvenog sindikalizma, koji kombinuju nekoliko trenutno odvojenih aspekata: stanovanje sa zdravljem, pitanjem rada ili ishrane. Takođe, želimo da izgradimo zajedničke strukture za komunikaciju i odbranu.

3 Možda nije jasno iz tačke 8. ali društveni sindikalizam nije građansko udruživanje protiv nečega što ne valja, već ide korak dalje i nadomešta konkretnu društvenu oblast o kojoj se ranije brinula ili ju je (delimično) subvencionisala država, kao što je stanovanje ili zdravstvo. Npr. protest protiv hipotekarnog duga nije društveni sindikalizam, ali sprečavanje deložacija kroz pregovore sa bankama ili okupiranje praznih stanova koji pripadaju bankama jeste, jer udruženi građani tako nude konkretno rešenje na problem kojim se više ne bavi država i samoorganizovanjem vraćaju jednoj porodici pravo na stan.

Rad, kooperative (zadruge) i remunicipalizacija⁴

11. Održavanje kvaliteta i univerzalnost javnih usluga je od suštinskog značaja za borbu protiv neoliberalizma i redefinisane javnog domena; ovo polje omogućava eksperimente u demokratizaciji, samoupravljanju ili zajedničkom upravljanju. Zbog toga insistiramo da municipalistički pokret pronađe zajedničke kanale za povraćaj privatizovanih / stvaranje novih javnih usluga i pokrene procese društvene debate koji bi aktivirali i podržali mobilizaciju stanovnika gradova.

12. U tu svrhu, bilo bi logično udružiti snage i razmeniti informacije iz različitih opština, u kojima već postoji puno primera remunicipalizacije⁵ ili stvaranja novih servisa⁶. Ovo uključuje i druge alatke, kao što su klauzule o društvenoj odgovornosti ili rupe u zakonu, koje bi omogućile poboljšanje kvaliteta rada u slučaju angažovanja spoljnih saradnika ili podugovarača⁷, ali i iskustva prenošenja prava korišćenja na radne zadruge i svih novih modela zajedničkog upravljanja koje budemo smislili.

13. Apelujemo na razmišljanje o koordinisanoj pobuni različitih opština protiv zakona koji ograničavaju njihovu ekonomsku moć, mogućnost zaduživanja ili sklapanja ugovora – glavnih prepreka za oporavak javnih i zajedničkih usluga.

14. Neophodno je pokrenuti akcione linije koje bi ojačale zadrugarsko preduzetništvo, koristeći javne institucije kao ključne partnere. Potrebno je da institucije daju podršku inicijativama kroz koje se stvaraju zadruge u sektorima u kojima su potrebna velika ulaganja. Ova podrška će poštovati nezavisnost zadrugarskog pokreta.

4 (Re)municipalizacija ne mora isključivo podrazumevati ponovni povraćaj nekada javnog preduzeća, a sada privatne kompanije u vlasništvo grada ili preinačivanje privatnih u gradska preduzeća. U gradovima u Španiji se u zavisnosti od slučaja studiraju različiti oblici direktnog građanskog upravljanja, samoupravljanja, zajedničkog upravljanja (grad + građanske zadruge) i zadruživanja. U slučaju kada remunicipalizacija nije moguća, radi razbijanja monopola opštine pokušavaju da pokrenu sopstvena preduzeća (recimo za elektrodistribuciju).

5 Primer vodovoda u Barseloni

6 Npr. Gradsko pogrebno preduzeće u Barseloni.

7 Ovde se naravno misli na privatne kompanije koje angažuje gradska uprava. Nedavno su Barselona, Madrid, Sevilja, Valensija, Pamplona i Sabadel potpisali municipalističku deklaraciju (i pozvali ostale gradove da se pridruže) koja poziva na sankcionisanje loših praksi vezanih za javne nabavke kao i na angažovanje onih kompanija koje pomažu lokalnu proizvodnju, koje su društveno i ekološki odgovorne i koje nude fer ugovore i uslove rada svojim zaposlenima.

Evropa pobunjenih gradova

15. U Italiji i drugim državama nastaju inicijative inspirisane municipalističkim zamahom u Španiji. Municipalizam i federacija gradova na evropskom nivou mora postati centralni prostor za izgradnju Evrope protiv mera štednje, ali i protiv rasizma i fašizma u porastu u nekoliko zemalja kontinenta, što pokazuje izbeglička kriza.

16. Municipalističke “vlade promene” su prve digle glas protiv nedopustivog postupanja sa migrantima i izbeglicama, kao i rastućih nejednakosti unutar EU. Ali ova pobuna se iz retorike mora pretočiti u konkretne i opipljive procese i izazove. Ovo je pravi izazov za mrežu političkih, finansijskih i ekonomskih “kontramoći” pobunjenih gradova i opština. Nepravilno je shvatiti kontramoć samo kao opoziciju i protivtežu “pravoj” moći, već ju je važno razumeti kao novu transformatorsku i konstitutivnu snagu.

17. Ova kontramoć je jedan od kanala za jačanje društvene i političke borbe na jugu Evrope i omogućavanje njenog uticaja na dinamiku EU. Municipalistička struja je poglavlje koje najviše nedostaje u evropskoj drami, paralizovanoj usled dijalektike između država-nacija i EU institucija (Evrogrupa, Evropska komisija, Evropski savet). Mreža pobunjenih gradova može materijalizovati jednu drugu Evropu, dok se simultano bori protiv Evrope, mera štednje, finansijskog autoritarizma, ksenofobije, i svakog povoda za fašizam i rat.

Planka.nu

Metropola

„Na nama je da promenimo ovaj grad koji se zove Zlo“

The Jam

U modernoj metropoli, struktura moći u saobraćaju postaje najočiglednija posle snežne oluje. Dok se automobili kreću gradom kao i obično, kao da se ništa nije desilo, pešaci, uključujući i one s kolicima ili hodalicama, bore se sa zaleđenim trotoarima – to jest, ako ovi nisu blokirani zbog opasnosti od padanja ledenica i gomila snega sa krovova. U tom slučaju, pešaci su prisiljeni da se kreću kolovozom, gde vozači pokazuju malo razumevanja za potrebu da svoj prostor dele s drugima.

Kad su u pitanju putevi, pravila za čišćenje snega su jednostavna. Država brine o svojim putevima, a opština o svojim. Međutim, kad je reč o trotoarima, tu već vlada priličan haos. Nekad je nadležna opština, nekad vlasnici kuća, ovi drugi su odgovorni za čišćenje dvorišta, stepeništa, prilaza i krovova¹. Samo jedna trećina stanovnika Stokholma zna koji propisi se odnose na njihov stambeni blok². U stvari, kada uporedimo puteve sa trotoarima i biciklističkim stazama, stičemo utisak da za pešake i bicikliste niko nije nadležan. Ljudima s kolicima ili hodalicama je često nemoguće da bilo gde stignu, pogotovo kada se gomile snega bacaju na trotoar kako bi se očistio put za vozače.

Čišćenje snega odlično ilustruje prioritet automobilskog saobraćaja i posledice paradigme automobilizacije. Struktura moći u saobraćaju postaje proročanstvo koje se samo ispunjava: garantuje se da se putevi čiste prvi, što dovodi do toga da još više ljudi koristi automobile.

Hijerarhija ne postoji samo između različitih prevoznih sredstava, već i među samim automobilima. Društvo koje pokreće proizvodnja „u pravo vreme“ postaje zavisno od armade kamiona u stalnom pokretu. Komercijalno važni putevi se zato čiste prvi, a prilazni putevi do kompleksa stambenih zgrada poslednji. Slični su prioriteti i u unutrašnjosti, gde ljudi još više zavise od upotrebe privatnih automobila.

1 Catarina Håkansson, “Snöröjningen har fungerat,” Aftonbladet, December 16, 2009, <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article6303188.ab>.

2 Emma Björkman, “Snöröjning är fastighetsägarens ansvar,” Länstidningen Södertälje, December 22, 2009, <http://lt.se/nyheter/1.686446-snorojning-ar-fastighetsagarens-ansvar>.

Nedozvoljeno parkiranje i švercovanje u prevozu

U jednoj hladnoj i sivoj nedelji u februaru 2010. godine desila su se dva incidenta koji, u kombinaciji, savršeno ilustruju strukturu moći u saobraćaju. Prvi je bio slučaj, kasnije poznat kao „Gategate“, kad je jedan čovek, Jesper Nilsson, snimio dva policajca u civilu koji su radili kao kontrolori u stokholmskom metrou.³ Drugi je bio u Malmeu: suđenje vozaču koji je napao radnika na parking u i pretio mu.⁴

Kada je Kada je Džasper Nilson (Jesper Nilsson) video dva policajca u civilu kako zaustavljaju grupu mladića na ulazu u metro stanicu Hornstull u Stokholmu, odlučio je da svojim mobilnim telefonom snimi scenu. To se policajcima nije dopalo. Iako je snimanje svega što se dešava u stokholmskom metrou savršeno legalno, pretili su Nilsonu da će ga, ako ne izbriše snimke, odvesti u policijsku stanicu i uzeti mu uzorak urina na analizu. Slučaj je dobio veliku medijsku pažnju, a policajci su oštro kritikovani. Ali kritika se odnosila na to kako su postupali prema Nilsonu, dok se malo ko zapitao zašto su policajci u civilu uopšte kontrolisali karte u metrou. Da li je policija zaista dobila sredstva iz budžeta da bi uznemiravala putnike u gradskom prevozu? Mora se razgovarati o nejasnim zakonskim odredbama – u ovom slučaju o korišćenju zakona o drogama da bi se nekome pretilo – ali to ne sme da baci u drugi plan pitanje kako to da jedna privatna kompanija kao što je MTR, zadužena za metro u Stokholmu, može da koristi kontrolore koje plaćaju poreski obveznici.

A šta se desilo tokom te iste nedelje u Okružnom sudu u Malmeu? Zakazano je suđenje protiv prekršioca na parking u koji je davio radika i pretio mu da će ga progoniti „dok je živ“. Sud je odlučio da ne odobri radniku bilo kakvu naknadu štete, jer u njegovoj profesiji čovek „mora biti pripremljen za takve napade“.⁵ Drugim rečima, umesto da preispita mehanizme koji dovode do specifičnih oblika besa na putu i zahteva odgovornost za osobe kada povrede druge, okružni sud u Malmeu je tražio popustljivost prema frustriranim vozačima. Čini se prikladnim to što je Vlada Švedske (tada desnog centra) ukinula sva sredstva za finansiranje istraživanja o mogućnostima poboljšavanja uslova rada na parkiralištima.⁶ Ova odluka suda je bila ustupak automobilskom saobraćaju i interesima vozača. Blagost za prekršioce na parking u je logična posledica strukture moći u saobraćaju. Očigledno nije dovoljno da se rezerviše ogroman procenat našeg javnog prostora za parkiranje; moramo tolerisati i insistiraje nekih vozača da ipak parkiraju nepropisno.

3 Jesper Nilsson, „Polisen som mitt i tunnelbanan står,” Tuggarna, February 11, 2010, <https://web.archive.org/web/20110425011630/http://tuggarna.posterous.com/polisen-som-mitt-i-tunnelbanan-star>.

4 „Hård kritik mot p-vaktsdom,” Svenska Dagbladet, February 12, 2010, http://www.svd.se/nyheter/inrikes/hard-kritik-mot-p-vaktsdom_4251117.svd.

5 Ibid.

6 Mikael Färnbo, „Succé för sextimmarsdag,” Arbetaren, March 14, 2007, <https://www.arbetaren.se/2007/03/14/succé-for-sextimmarsdag/>.

Kako to da policija kontroliše karte u metrou, a sudije su popustljive prema nepropisnom parkiranju? Važno je postaviti to pitanje. Problem se, naravno, ne svodi na policajce koji maltretiraju putnike metroa umesto da kažnjavaju one koji nepropisno parkiraju. Odluka suda u Malmeu pokazuje prioritete. I političari to potvrđuju. U Stokholmu će vas nepropisno parkiranje koštati između 475 i 900 kruna. Kazna za vožnju u javnom prevozu bez važeće karte je 1.200 kruna. U suštini, to znači da se automobilski saobraćaj subvencioniš. Čak ni oni koji ne odobravaju švercovanje ne mogu da kažu da ono nanosi više štete nego nepropisno parkiranje. Ljudi koji se voze javnim prevozom bez karte često pripadaju slojevima sa niskim primanjima i moraju se švercovati da bi se kretali. S druge strane, onaj koji se nepropisno parkira često je bogat čovek koji misli da može da parkira svoj mercedes gde god poželi; ako se neko usudi da mu se suprotstavi, on daje sebi pravo da ga vređa i maltretira.⁷ Čovek koji nepropisno parkira svoj automobil može da ugrozi druge, čak i ako nikoga lično ne napadne, pošto primorava pešake da hodaju kolovozom ili blokira prolaz za vozila hitne pomoći.

Ako suprotstavimo milione kruna koje se ulažu u nove barijere i kontrole u javnom prevozu i nezainteresovanost za nedozvoljeno parkiranje, snaga strukture moći u saobraćaju postaje bolno očigledna. Kad bi političari nepropisno parki-

⁷ Videti Moa Stridde, "Porscheägare i topp bland felparkerare," Metro, May 30, 2008, http://www.metro.se/nyheter/porscheagare-i-topp-blandfelparkerare/ObjheD!07_1828-65/; "83-åring slog ner 99-åring," Aftonbladet, January 23, 2010, <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article6476541.ab>; "Hotfull felparkerare åtalad för misshandel," Nyheter P4 Jönköping, February 16, 2009, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=91&artikel=2639663>.

ranje shvatali bar približno ozbiljno kao švercovanje u javnom prevozu, odavno bi odobrili sredstva za izgradnju sigurnijih biciklističkih staza i trotoara, odnosili nepropisno parkirane automobile ili im stavljali lisice na točkove. Ali to, izgleda, nikoga ne zanima. Niko ne želi da se kači sa auto industrijom. Mnogo je lakše okarakterisati one koji se švercuju u prevozu kao „parazite“ i dopustiti da ih maltretiraju kontrolori, obezbeđenje – i policija.

Bes na putu

Bes na putu je logična posledica ponašanja koje ljudima nameće automobilski saobraćaj. U principu, svaki napad gneva u kontekstu automobilske saobraćaja treba smatrati oblikom besa na putu. Istovremeno, postoji razlika između besa na putu i ljutnje koju ne-vozači mogu osetiti prema automobilima. Za ovo drugo bi se pre moglo reći „mržnja prema automobilima“. Nije isto kad vozač džipa trubi i viče na penzionera, jer smatra da ovaj suviše sporo prelazi ulicu, kao kad penzioner sipa šećer u rezervoar džipa pod okriljem mraka.

Met Moler (Mette Moller), koja radi u Institutu za saobraćaj Tehničkog univerziteta Danske, kaže da su najčešći razlozi za bes na putu „saobraćajna gužva, čekanje na semaforu i zastoj koji izazovu drugi“.⁸ Sve ove situacije su normalne za masovni saobraćaj. U Danskoj, u kojoj je bes na putu izgleda široko rasprostranjena pojava, ovaj fenomen se već duže vreme ispituje. Statistike su dramatične i uznemirujuće: „Tokom perioda od dvanaest meseci, 19.550 ljudi je fizički napadnuto od strane drugih učesnika u saobraćaju, a 169.334 je bilo izloženo pretnjama. Procenjuje se da se u Australiji čak 91% svih slučajeva besa na putu i ne prijavi policiji.“⁹

Na osnovu međunarodnih studija na koje se Moler poziva, posledice besa na putu daleko prevazilaze posledice koje trpe žrtve fizičke agresije. Bes na putu ne dovodi samo do mogućih fizičkih napada, nego i do nesreća. Ona kaže da bes na putu proističe iz reifikacije drugih, procesa koji se podrazumeva u automobilskom saobraćaju:

Voženje automobila vas stavlja u sasvim poseban položaj. Ulazite u socijalnu interakciju koja se bitno razlikuje od većine socijalnih interakcija u svakodnevnom životu. Kada se ljudi ubace preko reda u supermarketu, možete da steknete utisak o njima; na primer, možda ćete im videti izraz lica. U automobilskom saobraćaju nije tako. Teško je dokučiti zašto se drugi vozači ponašaju onako kako se ponašaju i da li se oni tako ponašaju svesno ili nesvesno. Ovo ima dve posledice: prvo, vrlo lako može doći do nesporazuma; drugo, ostali učesnici u saobraćaju se

8 “Vrede forhindrer bilister i at køre sikkert,” Trafiksikkerhedsforskning. Nyhedsbrev från DTU Transport, Danmarks Tekniske Universitet, vol. 8, 2009, <http://www.trafiksikkerhedsforskning.dk/Default.aspx?id=337>.

9 Ibid.

vide kao anonimne ličnosti („žena koja vozi crveni ford“), a ne kao pojedinci u socijalnom kontekstu („umorna i tužna žena koja ide da poseti majku u bolnici“). Mnogo je lakše ispoljiti agresiju u automobilskom saobraćaju, jer pogođeni retko imaju priliku da reaguju.¹⁰

Neki istraživači, političari i druge sveznalice tvrde da se bes na putu može objasniti „genetski“, ali nas ne zanima ni amaterska psihologija ni pojednostavljena genetika. Nije moguće na pravi način raspravljati o besu na putu ako se ne razmatraju socijalni faktori koji ga omogućavaju.

Ne iznenađuje što mnogi žele da svedu pojavu besa na putu na poremećaj ličnosti. To im dozvoljava da koriste pseudo-mere, na primer tretman „nekoliko trulih jabuka“, a da ignorišu prave uzroke problema. Ovakvo bacanje pepela u oči je veoma zgodno za izbegavanje strategije masovnog saobraćaja. Ali, ako zaista želimo da shvatimo fenomen besa na putu, ne smemo ignorisati političku podršku. Egoistično ponašanje izraženo u besu na putu mora da se shvati kao posledica ukupnog ponašanja do kojeg automobilski saobraćaj neminovno dovodi.

Kao ni saobraćajna gužva, bes na putu ne može se posmatrati prosto kao anomalija u sistemu koji inače dobro funkcioniše. Bes na putu nije rezultat postupaka „nekolicine budala“. Tvrđiti tako nešto je jednako komično kao reći da je najnovija kriza u kapitalizmu rezultat pohlepe nekolicine bankara. Mete Moller je u pravu kada kaže da bi se „stanje popravilo kad bi bilo manje gužve u saobraćaju“, ali da je rešenje problema u celini „mnogo složenije“.¹¹

Priče o parkiranju I

Daleko od toga da je nepropisno parkiranje jedini problem u vezi s parkiranjem. Neophodno je da se pitanje staza za parkiranje, parkirališta i garaža analizira kroz strukturu moći u saobraćaju. „Struktura moći u saobraćaju“ otkriva dve linije sukoba: one između različitih prevoznih sredstava i one unutar samog automobilskeg saobraćaja.

Vozač motornog vozila zahteva i do hiljadu puta više „prostora-vremena“ (vreme tokom koga se određeni prostor koristi) nego putnik u javnom prevozu. Parkiranje troši daleko najveću količinu prostora-vremena.¹²

10 Mette Møller, “Hvad ved vi om vejvrede?” Dansk Vejtidskrift, vol. 1, 2007, <http://asp.vejtids.dk/Artikler/2007/01%5C4864.pdf>.

11 Ibid.

12 Anders Gullberg, Olle Hagman, and Per Lundin, Stockholmsparkering: Mellan allas nytta och individuellt förtret (Stockholm: Stockholmia, 2007), 103–4.

Automobil je jedinstven po svojoj potrebi da se parkira. Ni pešacima ni putnicima u javnom prevozu ne treba parking prostor, a biciklistima treba sasvim malo mesta. Naravno, i vozila koja se koriste u javnom prevozu moraju povremeno da se parkiraju, ali prostor koji je njima potreban čini samo delić onog potrebnog za parkiranje svih privatnih vozila. Pored toga, kada se planira mudro, parkiranje vozila javnog prevoza ne remeti svakodnevni život.

Ne samo što je automobil jedinstven po svojoj potrebi da se parkira; jedinstveno je i to koliko značaja političari pridaju obavezi da tu potrebu zadovolje. Ovo dokazuje status automobila kao gospodara moći u saobraćaju. Neverovatno je koliko se javnog prostora dodeljuje automobilima. Jedan od glavnih argumenata protiv širenja sistema javnih bicikala u Stokholmu je nedostatak prostora. Postoje gotove stanice za iznajmljivanje koje odmah mogu da se postave, a broj raspoloživih bicikala mogao bi se udvostručiti preko noći. Ali, da bi se to desilo, moralo bi se osloboditi 0,3% parking prostora dodeljenog automobilima – 0,3%! Avaj, automobil je nedodirljiv. On ne može biti lišen svog mesta za parkiranje.¹³

U običnom danu, ljudi koriste svoje automobile da se odvezu do posla i nazad i, možda, da se zalete do tržnog centra ili teretane. Za dobrobit vozača, nadamo se da ih većina ne provodi više od dva ili tri sata dnevno u svojim kolima. Ostatak vremena – više od dvadeset sati – automobil je parkiran. Šteta se nanosi ceo dan. Obično to ne doživljavamo tako, jer smo koncentrisani na emisiju štetnih gasova. Međutim, i parkirani automobil ugrožava grad i raznolikost ljudskih odnosa u njemu.

Priče o parkiranju II

U svojoj knjizi “Lots of Parking”, autori (John A. Jakle i Keith O Sculle) objašnjavaju kako parkiranje pretvara mesta u ne-mesta:

Vizuelno uzbudljivi pejzaži sa vremenskom dubinom, kako tvrdi istoričar arhitekture James Marston Fitch, nudili su stanovnicima i posetiocima snažan osećaj mesta. [...] Svakako, proširene ulice i novi gradski autoputevi razbili su tradicionalne gradske predele i ubrzali prestajanje orijentisanosti gradova na pešake. Ali ništa nije iscepalo urbani prostor više nego parkirališta. Za pola veka, između 1920. i 1970. godine, većina tradicionalnih gradskih jezgara su rasporena – izvađena im je utroba, zgrada po zgrada, zbog asfalta parkirališta.¹⁴

13 “Miljöpartiet kräver att Moderaterna agerar i frågan om låncyklar,” Pressmeddelande från Miljöpartiet de gröna, April 14, 2010, <http://www.mynewsdesk.com/se/miljopartiet-i-stockholms-stad/pressreleases/miljopartiet-kraever-att-moderaterna-agerar-i-fraagan-omlaancyklar-735033>.

14 John A. Jakle and Keith A. Sculle, *Lots of Parking: Land Use in a Car Culture* (Charlottesville: University of Virginia Press, 2005), 8.

U tom smislu, parking prostor je antiteza građenju; on je anti-građenje. Parking prostor ne stvara novo mesto, nego računa na uništenje mesta. Parking prostor razara gradove i prati logiku uniformnosti, čime urbani pejzaž postaje sve homogeniji; sve razlike se brišu, a zavodi se vladavina ne-mesta.

U svojoj knjizi "Place and Placelessness", geograf Edvard Relph (Edward Relph) opisuje ne-mesta stvorena zbog potrebe za parkiranjem kao „jednostavne pejzaže“: „Jednostavni pejzaž se pokazuje otvoreno, ne nosi probleme ni iznenađenja, nedostaje mu suptilnost; u njemu nema ni nedoumica ni kontradiktornosti i složenosti koje[...] daju značenje građenju i izgrađenom okruženju; nema dubokih značenja, samo okretanje očiglednom i razdvajanje različitih funkcija u različite jedinice.“¹⁵

Prostor za parkiranje je najbolji primer razdvajanja funkcija: ako se koristi za bilo šta što nije parkiranje, gubi svoju namenu.

Reč parking potiče od latinske reči *parricus*, koja znači „ograđeno mesto“. Ironija je što reč park takođe potiče od reči *parricus*: iz reči *parricus* nastala je reč koja označava mesto drveća, trave i života, kao i reč koja označava suštu suprotnost tome.

Parkiranje ima visoku cenu. Ne samo što uništava mesta, nego je i skupo. Zaista nema „besplatnog parkiranja“. Pre se radi o drugim načinima pokrivanja troškova parkiranja: ugrađeni su u skuplje stanarine i više cene zemljišta i nekretnina; zbog tih troškova je skuplja roba u prodavnicama, a nameću se i veći zahtevi urbanizmu zbog manje gustine stambenih objekata. Vozači možda ponekad plate parkiranje – ali svi mi ga stalno plaćamo.¹⁶

Subvencije za parkiranje spadaju među najveće probleme naših gradova. One ne samo što pojačavaju automobilski saobraćaj, nego i podižu troškove života za ne-vozače. U Stokholmu, samo jedna od dvadeset osoba koje idu kolima na posao plaća efektivne troškove parkinga za svoje vozilo. Od prosečne neto zarade stanovnika Stokholma, 5% se ulaže u obezbeđivanje „besplatnog parkiranja“. Procenjuje se da ukoliko bi svi vozači morali da snose sve troškove svog parkiranja, broj ljudi koji idu kolima na posao bi odmah opao za čak 20 procenata. Umesto toga, građevinske kompanije su u obavezi da izgrade određeni broj parking mesta sa svakom novom zgradom, u zavisnosti od veličine i namene zgrade. Relevantni propisi su pooštreni 2008. godine. *Više parking mesta po zgradi!* postao je ratni poklič gradskih vlasti. U praksi to znači – pored dodatnih parking mesta i automobila – viši troškovi života za sve. Troškovi izgradnje jednog parking mesta u garaži mogu dostići i 400.000 kruna. Kao što smo videli, retko su vozači ti koji snose troškove. Umesto toga, troškovi se dele na sve lokalne stanovnike, bez obzira na to da li imaju automobil ili ne.

15 Ibid., 96

16 Ragnar Hedström and Tomas Svensson, "Parkering: Politik, åtgärder och konsekvenser för stadstrafik," Rapport från Statens väg- och transportforskningsinstitut (VTI), 2010, <http://www.vti.se/EPiBrowser/Publikationer/N23-2010.pdf>.

Parking mesto ima samo jednu namenu. Nije bitno da li ga vozilo zauzima ili ne; ono ne sme da se koristi ni za šta drugo; u suprotnom, prestaje da bude ekskluzivni prostor za skladištenje. Parking mesto može biti popunjeno ili prazno, ali uvek je parking mesto. A kada je zauzeto, zauzima ga samo jedan automobil. Istovremeno, živim gradovima su potrebna mesta koja se ne svode na samo jednu funkciju; potrebna su im mesta na kojima se mogu dogoditi nove stvari. U modernom gradu postoji akutni nedostatak takvih mesta – neregulisanih mesta čija namena nije utvrđena, stimulativnih mesta na kojima se može desiti neočekivano. Zapanjujuće je koliko je prostora na kojima nema zgrada i puteva rezervisano za parkirane automobile.

U mnogim gradovima u svetu se obeležava *Dan park(ing)a*. Na *Dan PARK(ing)A*, ljudi zauzimaju parking prostore i pretvaraju ih u parkove.¹⁷ Značaj tog Dana je veći od pametne igre reči i širi od oduzimanja prostora od vozača. Ono što je bitno su posledice: neka parking mesta se pretvaraju u bašte, neka se koriste za postavljanje mreža za ljuljanje i za slušanje muzike, a neka, pak, postaju mesta za piknik. Bez obzira u šta se ti prostori pretvaraju, ove transformacije pokazuju kako su monotona ta (ne)mesta i koliko potencijala imaju kad se monotonija prekine.

Ispod parkirališta, grad.

¹⁷ See the website www.parkingday.org.

Nikolina Rajković

Istanbul - globalni grad

U konceptualizaciji Manuela Kastelsa (Manuel Castells) i Saskije Sassen (Sasskia Sassen), *globalni grad* je društveni fenomen koji se pojavljuje kao rezultat brzorastuće integracije i liberalizacije nacionalnih ekonomija u globalno tržište, od kraja 1970-ih do danas. Grubo rečeno, radi se o lokalitetima koji jesu ili sve više postaju globalno prepoznatljivi, na način da se otvaraju međunarodnom prilivu kapitala koji se potom koordiniše, servisira i kojim se dalje upravlja. Drugim rečima, ovi lokaliteti postaju komandne tačke u mreži razmene kapitala i roba koja se odvija na globalnom nivou. Koordinacija njihovih delatnosti prevazilazi nacionalne granice, prostorno je raspršenija, ali funkcionalno zbijenija (Saskija Sassen ovo pokazuje na komparativnoj analizi Londona, Njujorka i Tokija).

Početkom 1980-ih, i Istanbul se uključuje u mrežu globalnih gradova i, nalik gradovima zapadne hemisfere, prolazi kroz tri ključne strukturne promene:

a) promena proizvodne baze, b) promena prostorne organizacije, c) promena društvene strukture grada.

Promena proizvodne baze

Promena proizvodne baze podrazumeva razvoj uslužnog sektora koji se odvija na uštrb industrijske proizvodnje. Na primeru Istanbula, ova promena odvija se kroz deindustrijalizaciju mramornog industrijskog basena (Zlatnog roga), odnosno relociranje industrijskih pogona na periferna područja grada, te promenu strukture i tipa ulaganja u ekonomiju. Privatni kapital, koji se do tada ulagao u industriju, sada se ulaže u tercijarni sektor. Iako je taj proces 1980-ih usporeniji nego u istom periodu na zapadu, posmatran u širem vremenskom periodu, od 1980. do 2000. godine, udeo industrijske radne snage opada za dva posto, a udeo zaposlenih u FIRE sektoru (finansije, investicije, nekretnine) raste sa 5,3% na 8,2%. Podaci takođe govore da Istanbul apsorbira većinu domaćih i stranih ulaganja u Turskoj.

U relativnom odnosu, u kojem Istanbul upoređujemo sa podacima pokazuju i da, na nacionalnom nivou, podaci za petogodišnji period (2002 – 2007) pokazuju da udeo strane trgovine u Turskoj raste tri puta, doseguvši 280 milijardi dolara, od

čega 60% otpada na Istanbul. Takođe, strana ulaganja na nacionalnom nivou, rastu s 1,1 milijardu na 22 milijarde, od čega 89% otpada na Istanbul.

Restrukturiranje kapitala posledično menja i organizaciju rada, kao i klasnu strukturu. Dolazi do polarizacije prihoda, pa srednje plaćeni poslovi, kakvi su postojali u dominantno industrijskoj proizvodnji, bivaju zamenjeni poslovima u uslužnom sektoru. Pojavljuje se nova buržoazija koju čine profesionalci zaposleni u bankarskom sektoru i multinacionalnim kompanijama, a uporedo i klasa nisko plaćenih službenika koji se zapošljavaju u sektoru usluga.

Promena prostorne organizacije

Priliv inostranog kapitala i robe reflektuje se na prostor i uvodi nove oblike urbaniteta. U Istanbulu, vidna je pojava ograđenih naselja, hotela sa pet zvezdica, novih poslovno-stambenih prostora, džentrifikacije starih gradskih četvrti, izmeštanja malih preduzetničkih radnji iz centra grada i slično.

Kada se Sassen i Kastels bave jedinicom grada, odnosno analizom kako je ona uklopljena u globalne mreže kapitala, oni se ipak ne bave analizom načina na koji se država postavlja u novoj, globalnoj, političko-ekonomskoj konstelaciji. Dejvid Harvi (David Harvey) pak državi daje ključnu ulogu, onu u osmišljavanju i sprovođenju novog prostornog organizovanja. Time što dereguliše i prepušta u privatne ruke sektore koji su do tada bili u vlasništvu države (obično sektore saobraćaja, telekomunikacija, energetike, socijalnog stanovanja i obrazovanja), država postaje glavni akter u privatizaciji imovine koja je sredstvo za otvaranje novih polja akumulacije kapitala. Kao posebno poželjan model saradnje države i/ili grada sa privatnim sektorom, koristi se koncept javno-privatnog partnerstva koji se značajno odrazio na urbanističke politike u Istanbulu.

Prekretnicu u urbanoj politici Turske, pa i Istanbula, predstavljaju 1980-te godine. Shvativši ogroman potencijal za privlačenje ekonomskog i kulturnog kapitala, gradske vlasti Istanbula tada čine prve poteze da se grad uklopi u taj predlog i osiguravaju uslove koji čine da se on reprodukuje sve do danas.

Fenomen koji verno oslikava proces kreiranja novih urbanističkih politika je *gecekondu*. Prva definicija koju nalazimo u literaturi, *gecekondu* opisuje kao “stihijski podignute objekte kojima najčešće nedostaju elementarni uslovi za udobnost, koji ne zadovoljavaju građevinske propise i sagrađene su ne obazirući se na prava vlasnika zemljišta”. Ova naselja čine gotovo dve trećine Istanbula, a zbog njihovog neformalnog statusa, kao i neodređenog pitanja vlasništva i stanarskog prava, možemo ih smatrati skvoterskim naseljima. Podizali su ih radnici-migranti koji su se 1950-ih, iz Anatolije, iseljavali u Istanbul u potrazi za industrijom (1950.

godine Istanbul ima 1 milion, a po zvaničnim podacima danas ima 14,5 miliona stanovnika) i koji su, u nedostatku institucionalnih, bili primorani da se oslone na neformalne mehanizme stanovanja. Pojava *gecekondu* naselja je tako odgovarala i državi i industrijalcima - država nije izdvajala za rešavanje stambenog pitanja, a privatnici su isplaćivali niže zarade, jer radnici nisu plaćali stanarinu. Na delu je moralna ekonomija stanovanja (Caglar Keyder) u kojoj rodbinske i klijentelističke mreže predstavljaju zamenu za institucije i migrantima olakšavaju uklanjanje i na tržište rada i u urbane strukture.

Prvi pokušaj rešavanja problema *gecekondu* naselja, odvija se 1960. godine kada je zakonom naloženo da javne institucija čija je zemlja skvotirana, tu zemlju predaju u nadležnost gradskih vlasti, a uspostavljen je i fond za prikupljanje parcela na kojima bi se gradile jeftine stambene jedinice. Ipak, problem je ostao nerešen. Krediti namenjeni za kupovinu ovih stanova bili su nedostupni radnicima sa nižim primanjima, a talas migracija nije usporavao.

Prekretnicom u odnosu *gecekondu* naselja i formalnog grada, smatraju se 1980-te godine, kada dolazi do izmene u administrativnom upravljanju nad javnim resursima i politikama koje omogućavaju da se nelegalna naselja legalizuju, a vlasništvo formalizuje. Zakon o gradskoj upravi iz 1984. godine, predlaže novi sistem koji se sastoji od šire gradske uprave (tur. *buyuk belediye*) i gradskih opština (tur. *belediye*). Institucije poput Biroa za izgradnju masterplana, vodovoda i kanalizacije, prethodno pripojene glavnim ministarstvima u Ankari, dolaze pod direktnu kontrolu kabineta gradonačelnika. Ovaj postupak je samo naizgled decentralizacija. U suštini, on dovodi do ukрупnjavanja javnih resursa u rukama gradskih vlasti koje sada funkcionišu kao nova preduzetnička uprava i na tržištu nastupaju kao facilitator privatizacije gradskih servisa, kao što su gradski prevoz i stanovanje.

Uspostavljanje novih društveno-prostornih odnosa dovodi do komodifikacije *gecekondu* naselja: Zakoni doneti 1980-ih dopuštali su legalizaciju *gecekondu* naselja na način da su skvoteri državi platili odštetu za neformalnu gradnju i tako dobili vlasnička prava nad zemljištem. Na ovaj način, na hiljade neformalnih naselja zadobila su tržišnu vrednost, a njihovi novopečeni vlasnici, donedavno vojska prekarnih radnika i skvotera, preinačeni su u klasu sitnih rentijera. *Gecekondu* naselja postaju važna tržišna niša, koja se posmatra i kao generator rasta, pa se u 2000-ima, plan za prevladavanje ekonomske krize oslanjanja upravo na građevinski sektor u kojem *gecekondu* (kao i špekulanti nekretninama) igraju važnu ulogu. Tada se uvodi i pojam urbane transformacije. Vlast AKP dodatno širi ovlašćenja gradske uprave, uvodi mogućnost stvaranja partnerstva s privatnim kompanijama, te daje pravo da izrađuje, planira i implementira urbanističke projekte u napuštenim, zastarelim i na prirodne katastrofe osetljivim delovima grada, a donosi i propise koji zemljište *gecekondu* naselja preoznačava u „poslovne zone“. Drugim rečima, dešava se upravo ono što objašnjava i Dejvid Harvi - država i gradske vlasti svojim ovlašćenjima potpomažu trku za profitom.

Jedan od glavnih partnera gradskih vlasti Istanbula u mnogobrojnim projektima urbane transformacije, kroz model javno-privatnog partnerstva, jeste Fond za socijalno stanovanje (tur. *Toplu Konut Idaresi*, TOKI). Ova javna institucija osnovana je 1984. godine sa ciljem da osigura povoljne kredite za socijalne stanove i uspostavi mehanizam za rešavanje problema neformalnog stanovanja. Danas je TOKI pod direktnom kontrolom Premijera i najveći je developer na tržištu stanova. Takođe, TOKI je vlasnik sve državne zemlje, uz pravo upravljanja, što ovom javnom preduzeću daje mogućnost izbora da li da zemljište koristi za izgradnju socijalnih stanova ili da ga prepusti privatnim investitorima za izgradnju luksuznih stambeno-poslovnih kompleksa i urbanu obnovu. Podaci idu u prilog tezi koju u filmu iznosi Micela Japici (Mucella Yapıcı), a to je da je cilj AKP-a, po dolasku na vlast, bio da transformiše TOKI u profitno preduzeće, odnosno zlatnu koku AKP-a. Iako je TOKI, od 1980-ih godina na ovamo, zaista doprineo uvećanju stambenog fonda, u periodu između 2003-2013. godine, udeo stambenog fonda namenjenog siromašnom stanovništvu čini tek 23% TOKI-jeve proizvodnje. Istovremeno, na stanove za višu srednju klasu odlazi 40%, a projekte urbane transformacije gotovo 15% fonda.

Promena društvene strukture grada

Način na koji projekti urbane transformacije generišu novu socijalnu polarizaciju opisan je u filmu „Ekumenopolis” na primeru naselja Ayazma. Istraživanja aktivista „Prava na grad” pokazuju da je većina stanovnika Ayazme žrtva prisilne migracije usled oružanih sukoba turske vojske i PKK gerilaca devedesetih godina 20. veka. Istovremeno, blizina mora, najvećeg aerodroma Istanbula, industrijskih i komercijalnih gradskih središta i pozicija na čvorištu evropske tranzitne rute (TEM), čine opštinu Küçükçekmece, kojoj Ayazma pripada, privlačnim mestom i za investicije u nekretnine, pa stvaraju kontekst zgusnute mreže *gecekondu* naselja, socijalnih stanova i luksuznih, ograđenih stambenih jedinica.

Projekt transformacije naselja Ayazma, čiji su nosioci gradska opština Küçükçekmece, istanbulska šira gradska opština i TOKI, jedan je od prvih projekta urbane transformacije nakon dolaska AKP-a na vlast. Započet već 2004. godine, projekat je prikazan kao nužan, zbog stambene infrastrukture koja nije otporna na potrese i u kojoj većina stanovništva živi nelegalno. Implementacija projekta započeta je 2006. godine, rušenjem *gecekondu* naselja koje su uglavnom sačinjavale jednospratnice, uz pratnju policijskih snaga. Stanovnici Ayazme nisu pružali značajan otpor, a moguće objašnjenje bi se moglo naći u zamršenoj vlasničkoj strukturi. Naime, opština Küçükçekmece je, prilično netransparentno, pregovarala isključivo sa stanovnicima za koje je procenila da imaju vlasničke papire, bilo da su de jure ili de facto vlasnici kuća. Značajan deo populacije Ayazme, bio je na taj način isključen iz procesa pregovaranja. Oko 2000 ljudi je ise-

ljeno, a 18 porodica koje nisu imale vlasnička prava, odbilo je da napusti mesto, podigavši šatore i barake na ruševinama. Primer *gecekondu* naselja Ayzma jasno ilustruje poteškoće sa kojima se susreće prisilno iseljeno stanovništvo i pokazuje da urbani prostori nastali nakon projekata urbane transformacije generišu nove prostore džentrifikacije i socijalne isključenosti. Cena je društveno ekonomska neodrživost života preseljenog stanovništva, koja je posledica socijalne polarizacije, diskriminacije po etničkoj osnovi, izloženosti lošim uslovima stanovanja, neotpornosti na prirodne katastrofe tipa potresa, socijalne izolacije, nemogućnosti pristupa javnim servisima itd. Ukratko, proces urbane transformacije reprodukuje status quo ionako klasno deprivilegovanih domaćinstava.

Citat Imre Azema, reditelja filma, kojim on opisuje životne okolnosti četvo-ročlane porodice preseljene iz Ayazme u nove socijalne stanove *TOKI*-ja, u 30 km udaljenom kvartu Bezirganbahče, ovo jasno oslikava: "Porodica je odlučila da najstariju ćerku uda kada je imala samo sedamnaest godina. Ostale dve devojčice, njene mlađe sestre, prodaju vodu na ulici dok nisu u školi, a sin Jusuf je prekinuo školovanje nakon četiri godine osnovne škole da bi se zaposlio u fabrici tekstila u kojoj zarađuje 300 lira mesečno."

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

347.218.2(082)
711.4:33(082)

КА другачијем граду / [уредник Ива Ћукић ; фотографије Horda Sage, Ива Ћукић, Душан Рајић ; превод Милица Лековић, Тамара Огњановић, Весна Стрика]. - Београд : Mikro Art, 2017 (Београд : Službeni glasnik). - [78] str. : ilustr. ; 25 cm

Тираж 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-918827-3-0

а) Јавна својина - Право располагања - Зборници б) Урбанистичко планирање - Економски аспект - Зборници
COBISS.SR-ID 235122444

